

Одеська обласна державна адміністрація
Управління культури і туризму, національностей та релігій
Одеської облдержадміністрації
Одеський обласний центр української культури

ЗИМОВІ ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ УКРАЇНЦІВ

(методичні рекомендації)

Одеса-2014

Звичаї українського народу передусім пов'язані з традиційним світоглядом, який складався протягом багатьох століть і зберіг чимало ознак дохристиянських вірувань. Обряди поділяють на два основних типи: сімейні та календарні. Сімейна обрядовість освячувала перехідні або етапні моменти в житті людини, а календарна – у житті природи або трудовій діяльності людей. Кожне традиційне свято і кожний обряд тісно пов'язувалися з народними віруваннями та повір'ями.

КАЛЕНДАРНІ СВЯТА Й ОБРЯДИ

Календарна обрядовість – складний фольклорний комплекс, в якому поєднуються раціональний досвід і релігійно-магічні вірування, високоестетичні традиції та пережиткові звичаї.

Календар українського селянина XIX – початку XX ст. являв собою своєрідну енциклопедію народної мудрості, неписаний розпорядок життя хлібороба. Календарні звичаї та обряди формально узгоджувалися з річним літургічним циклом православної церкви, проте дійсною основою "побутових святців" був трудовий сільськогосподарський календар.

До складу річного аграрного кола входили зимові, весняні, літні та осінні свята, обряди і звичаї. Обов'язковими компонентами календарних свят українців були обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, вшанування предків, передбачення майбутнього, ритуальні обходи і поздоровлення, рядження і маскування, драматичні сценки, розваги, спортивні змагання тощо. Свята супроводжувались виконанням календарно-обрядових пісень, приурочених до кожної пори року: зимові колядки та щедрівки, веснянки, купальські, трійцькі, обжинкові пісні та ін.

Завдання календарної обрядовості відповідали корінним прагненням хлібороба: забезпечити добробут і щастя родини, щасливий шлюб для молоді, високий урожай та плодючість худоби, відвести всіляке зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього. Довгі століття через свята і обряди старші покоління передавали молодим свою любов до праці, волелюбність, гостинність, життєрадісність. Свята задовольняли духовні й естетичні потреби народу, в них проявлялися його почуття, таланти, здібності.

Календарним землеробським обрядам узагалі притаманні повільні темпи змін, значна консервативність та спадкоємність, і їхнє відмирання відбувалося дуже поступово. Цей процес, проте, був відчутно прискорений після 1917 р., коли до розряду пережиткових, ворожих соціалізму явищ була віднесена і вся народна календарна звичаєвість. У результаті разом із дійсно віджилими було втрачено чимало позитивних народних традицій, що не могло не позначитись на загальній екології української культури. Лише наприкінці 50-х років певного розповсюдження набувають адаптовані до умов "соціалістичної дійсності" деякі народні календарні звичаї.

Узагалі досвід показує, що найбільш життєстійкими й здатними до дальшого розвитку виявляються ті форми календарної обрядовості, що втратили тісний зв'язок із релігією і трансформувалися в явище народного мистецтва, святкової розваги. Елементи календарних свят та обрядів нині широко використовуються у творчості професійних та самодіяльних митців, у декоративно-прикладному і театральному мистецтві тощо. Традиційні свята і обряди чимдалі активніше входять у систему сучасної культури. В умовах сьогодення накопичується досвід проведення таких масових сезонних свят, як Новий рік, Проводи зими (Масляна), Купала, обжинки та ін. Процес відродження народної звичаєвості вливається в загальний рух відродження національної самосвідомості, мови, культури.

ЗИМА

Початок зимового циклу календарних свят найбільш виразно виступає **4 грудня**, коли відзначається одне із дванадесятих свят — **Богородичне свято Введення в Храм Пресвятої Богородиці**. Цей день у народі ще називають **Третя Пречиста** (що значить непорочна, незаймана).

Згідно з церковними легендами та апокрифічним «Євангелієм Якова», коли Марії виповнилося три роки, вона разом з іншими дівчатами увійшла до храму зі світильником. Первосвященник (а ним був Захарія, в майбутньому батько Іоанна Предтечі) узяв дитя на руки, поцілував і мовив: «Маріє, Господь звеличить ім'я твоє в усіх поколіннях, а в кінці днів пред'явить тобі ціну викупу синів Ізраїлю». Вимовивши це, він поставив дівчинку на третю сходинку храмового жертовника, де зійшла на неї благодать Божа.

В староукраїнських звичаях Введення — початок нового господарського (чи хліборобського) року. Уже давно зима вступила у свої права, зібрано урожай, вкрилася снігом озимина і наступають довгі холодні вечори. У давнину, коли не було телевізорів, величезних кіно- та концертних залів, довгими вечорами молодь збиралася на вечорниці, а старші господарі та господині — на посиденьки. Це були дуже цікаві форми громадського дозвілля, які виконували не тільки розважальну функцію, але й виховну.

На вечорницях молоді люди не лише співали, танцювали, але й працювали. Дівчата брали з собою вишивання чи в'язання, а деколи і пряжу. Молодиці, які мали синів, уважно придивлялися до їхнього вміння майстерно вишивати і прядсти. Бо майбутня невістка — це ще одні робочі руки у родині, і кожній свекрусі хотілося, щоб невістка була доброю майстринею.

Щодо хлопців, то їх громади у складчину збирали кошти, для того щоб найняти музик, купити меду-горілочки, запросити бандуристів. Кожен парубок розпоряджався своїми грішми, заробленими під час хліборобського сезону. Більшу частину з них віддавали батькові, а певну суму залишали на розваги та інші юначі потреби. Діти на вечорниці не допускалися.

До нашого часу дійшло багато повір'їв, прикмет та приказок, якими послуговувалися в старовину і які закладали підвалини нового хліборобського року. Селяни пробували прогнозувати і урожай в наступному році, і погоду, і навіть ставлення до них тих чи інших святих. Відомий в Україні звичай «полазництва». Якщо першим у хату зайде молодий хлопець з грішми, то у господі все буде гаразд; якщо вступить бідний чоловік, то не буде достатку, а самі лише клопоти; якщо стара жінка, то пропав спокій у родині. Ці прикмети існують практично у всіх місцевостях, тому бідні люди похилого віку цього дня не ходили в гості, аби не накликати біди близьким та знайомим. . Іноді функції «полазника», як зазначає дослідник О. Курочкін, виконували тварини (бичок, кінь), яких урочисто вводили в хату, годували й поїли, «щоб худоба добре водилася».

Не прийнято було позичати і гроші або щось інше: казали, що таким чином недоброзичливці намагалися «забрати» добробут та спокій у родині.

Ще з язичеських часів зберігся звичай святити воду проти ночі на Введення. Дівчата збиралися по двоє-троє і йшли до того місця, де три потоки зливалися в один. Набирали у глечики воду, а потім добували живий вогонь, запалюючи три гілки, котрі тримали у повітрі навхрест. Через той живий вогонь переливали воду з одного глечика в інший, очищаючи її від нечистої сили і освячуючи вогнем. При цьому промовляли замовляння:

- Добрий вечір тобі, огненний Бугало (*втілення сили вогню*)!
- Здорова, хрещена, народжена, молитвена раба Божая, дівчино!
- Куди ти летиш?
- Полечу ліси палить, а землі сушить, а трави в'ялить.

— Не лети ж ти, огненний Бугало, ліси палить, землі сушить, трави в'ялить! Полети ж ти, огненний Бугало, до козака у двір. Де ти його спобіжиш, де ти його заскочиш: чи у лузі, чи в дорозі, чи в наїдках, чи на вечері, чи у постелі — учепися йому у серце, затоми ти його, запали ти його, щоб він трясся і трепетався душою і тілом за мною, народженою, хрещеною, молитвеною дівчиною (*ім'я*), щоб він мене не запив, не заїв і з іншими не загуляв, усе мене на помислах мав. Тягніть до мене, народженої, хрещеної і молитвеної дівчини (*ім'я*) народженого, хрещеного і молитвеного козака Івана».

Такою свяченою водою «привертали» парубка до дівчини, і не було на те ради. Воду можна було поділити на стільки частин, скільки дівчат освячувало її. Передача води в чужі руки означала хворобу для однієї з учасниць обряду, тому її нікому ніколи не передавали. Вкрасти таку воду теж не можна було, бо у тієї, яка вкрала, шкіра на руках ставала «жаб'ячою», тобто коричневою з бородавками. Звести ті бородавки могла тільки стара відьма, що обов'язково мала жити серед болота.

Жінки теж привертали до себе удачу. В ті часи, коли ще пряли коноплі, заміжні молодиці, роздягнувшись догола, сідали на порозі кімнати у сіни і мусили напярсти хоча б одне прясло (*мірка напрядених ниток*). При цьому всі домашні, в тому числі і чоловік, мали уже спати. Якщо роботу вдавалося зробити так, що ніхто не потурбував ворожільницю, то родина наступного року матиме і добрий урожай, і «коноплі по стелю», і «льон по коліна», і «добре здоров'я», і дітей та худобу.

До цієї дати на всій території України прив'язано чимало прикмет і прогнозів, що свідчили про її важливе значення. Вважалося, що Введення відкривало собою зимовий святковий сезон. В народі говорили: «Введення прийде, свят наведе». І дійсно, після 4 грудня йшла низка дуже популярних у народі свят: Катерини, Андрія, Наума, Варвари, Сави, Миколи, Ганни і, нарешті, Різдво, Новий рік, Водохрещі.

Введенські прислів'я розкривають прагнення хлібороба зазирнути в майбутнє, передбачити, якою буде наступна зима і як вона вплине на врожай: «Як Введення мосте мостки, а Микола забива гвіздки, то люта зима буде», «Як ляже глибока зима, готов глибокі закрома», «Скільки на Введення води, стільки на Юрія трави», «Як на Введення вода, то буде в мисці молоко». Ці народні спостереження вірно вловлювали взаємозв'язок погодних і

кліматичних явищ, так як в основі їх лежав трудовий досвід. Адже від цих спостережень значною мірою залежали результати господарювання.

В окремих регіонах України на Введення починалися деякі види робіт, що за існуючим у народі повір'ям, може забезпечити успіх протягом усього року.

Вранці на Введення, господині обсипали колись своїх корів конопляним насінням та змащували олією вим'я — «щоб давали багато молока». А «щоб була густа сметана» — варили з борошна густу киселицю і давали їсти коровам. Щоб ніхто не відібрав «живності», обкурювали своє господарство пахучим зіллям примовляючи при цьому: "Аби так нічого не брало вівці (кози, корови), як нічого не озьме сих трав!"

Українським селянам були відомі колись «житійські правила, пов'язані із цим святом — що можна і чого не можна робити в цей день: «До Введення можна копати лопатою землю, а від нього до Благовіщення не можна, бо земля спочиває і на літо сили набирається», «Від Введення до Дев'ятого четверга (Дев'ятий четвер після Різдва Христового) не можна бити білизну праником, бо це зашкодить ниві та приводить улітку бурю на поля»; «Коноплі треба потерти до Введення, а той, хто їх тре після цього свята, накликає бурю на поля, а на себе від людей зневагу».

7 грудня християнський світ відзначає **день пам'яті великомучениці Катерини** («чиста душею» — так перекладається її ім'я із грецької). Розумна й освічена, ця жінка була страчена за віру близько 373 року. Через декілька років єгипетські християни знайшли останки мучениці й поховали їх у монастирі на Сінайській горі.

В Україні ставлення до Катерини, як і до інших святих великомучениць, було особливим: довірливим і житейським. Невипадково свято Катерини називали святом «дівочої долі». Сподіваючись на розуміння й допомогу святої, жіноцтво просило її про щасливий шлюб, злагоду в сім'ї.

У багатьох регіонах України на Катерини дівчата за традицією зрізали гілки вишні, ставили їх у воду чи землю на покуті або на вікні у хаті. Якщо вони розцвітали до Різдва або Нового року, — це передвіщало скорий шлюб, а як ні — то були ще й інші зимові ворожіння... У такий же спосіб ворожили про здоров'я або смерть в наступному році. Для цього у воду ставили гілочки по кількості членів сім'ї, позначаючи їх кольоровими нитками. Чия гілка розквітне — той довго житиме, чия всохне — захворіє або помре. Рослини, що розцвітали в найбільш суворий зимовий час, були зрозумілим народному світогляду символом нового відродження природи. Тому їм приписувалась особлива сила — магічним способом пов'язана з долею людей.

У повір'ї, оберігати віщу вишневу гілочку від ока священика, коли він під час посту входить до хати з молитвами, а під час свят із кропилом, у противному разі — й гілочка всохне, або ж він сваритиме за тяжкий гріх, відбилися антагоністичні стосунки язичництва з офіційною релігією 1.

Із вечорницями в день Катерини пов'язаний ще один звичай, який називається в народі «заклинання долі або судженого». В день Катерини дівчата закликають долю, а через 5 днів, на Андрія, доля показує їм свої дари. Заклинання долі полягає в тому, що дівчата, зібравшись в яку-небудь хату,

варять, кашу із пшона та маку й опівночі, перед тим як заспівають перші півні, обгортають горщик новим рушником і простують до воріт. Кожна із них вилазить по черзі на ворота, тримаючи в руках горщик із вечерею і тричі гукає: «Доле, доле, йди до нас вечеряти! Якщо ж у цей час заспіває півень, то значить «доля обізвалася», якщо ж ні: «Доля оглохла, не чує мого голосу». Журиться дівчина і проклинає долю: «Щоб ти зозулі не чула, блуднице моя!» Подекуди замість «долі» закликається «суджений».

Великим зимовим святом, особливо важливим для молоді, був *день Андрія*. Це свято відзначається *13 грудня* і вважається днем пам'яті мученицької смерті одного із дванадцяти апостолів Христових — Андрія Первозваного. За церковними легендами, святий проповідував християнство у Скіфії й дійшов аж до Києва, де на одному із пагорбів поставив хрест зі словами: «Чи бачите гори ці? Повірте мені, на них засяє благодать Божа».

В українській традиційній обрядовості із днем святого Андрія пов'язувався комплекс давніх, язичницького походження ритуалів, що мали переважно любовно-магічне та аграрно-магічне спрямування. Наповнені дохристиянськими обрядами, веселощами і розвагами молоді андріївські, як і катерининські, вечорниці припадали на час Пилипівського посту і, отже, ніякою мірою не відповідали нормам християнської моралі. Спроби духовенства подолати цю народну позацерковну традицію, не дали бажаних наслідків. У дожовтневий період вечорниці на Катерини і Андрія, як і інші свята, все більше втрачали магічну функцію і перетворювались на своєрідну забаву, привід, щоб зібратися неодруженій молоді.

Одним із найбільш цікавих прийомів любовної магії приурочених до дня Андрія, було «засівання конопель» (іноді замість конопляного використовувалось насіння льону, маку тощо). Ці дії, як правило, супроводжувались примовками на зразок:

Андрію, Андрію!

Я на тебе коноплі сію;

Димкою (чи спідницею) волочу,—

Бо дуже заміж хочу.

А ще хочу знати,

З ким маю їх брати.

В образі засівання конопель до початку ХХ ст. зберігалися деякі архаїчні риси. Так, у багатьох місцевостях дівчата сіяли коноплі роздягненими. За народним віруванням, голе тіло — важливий засіб чарівництва (згадаймо народне трактування демонологічних образів мавок і відьом).

Шлюбні мотиви ворожіння простежувалися і в ритуальному рахуванні (дрова в оберемку, які дівчина заносила до хати — парне число — одруження, кілля на певному відрізку плоту, супроводжуючи дії словесною формулою — «вдовець — молодець»). У цей вечір намагалися побачити свого обранця в дзеркалі, намагалися узнати професію майбутнього чоловіка, риси характеру, зовнішній вигляд.

Особливе місце серед великої кількості андріївських звичаїв займає обрядова гра «калита» («калата», «калета», «маланда», «маламай»). На відміну від інших андріївських звичаїв, у «калиті» брали активну участь не тільки дівчата, а й хлопці, а в деяких селах Полісся й розлучені. Збираючись на андріївські вечорниці, молодь пекла обрядовий хліб, як правило, це великий круглий корж із отвором посередині («калита» становить 35 см в діаметрі і 1,5 см товщини), спечений із житнього або пшеничного борошна. Для його виготовлення брали «непochату воду» або ж воду, настояну на пахучих травах, зокрема на любистку. Потім цей корж підвішували до сволака на стелю й намагалися стрибнути, щоб відкусити шматок. Дівчатам «калита» діставалася задарма, хлопці ж мали дати викуп.

В ніч на Андрія дозволялись молодіжні бешкети. І тому вранці дехто із господарів знаходив свого воза на даху клуні, а від хат, де жили дівчата на виданні, з'являлись стежини до їхніх залицяльників, позначені буряковим квасом чи потрушені соломою.

14 грудня – день *святого Наума*. У давніші часи навчальний процес розпочинався взимку - першого грудня за тодішнім літочисленням. Це була найзручніша пора, коли сільські діти мали змогу здобувати освіту. В цей день батьки відводили до школи дітей саме на це свято, бо "пророк Наум наведе на ум".

За народними уявленнями, Наум - покровитель розуму, знань і добродійства, а тому селяни були переконані: якщо на свято пророка почати навчання, то дитина успішніше засвоїть знання, набереться розуму. Особливо це стосувалося дітей слаборозвинених. Увечері батьки запрошували хрещених, котрі приходили з букварями, й діти починали напам'ять заучувати літери.

Хоч згодом терміни початку навчання були переміщені, але в ремісничих цехах і при братствах продовжували давню традицію - майстри набирали собі учнів на свято Наума. На його честь влаштовували цікаві обряди, професійні посвяти тощо. З цього дня починали освоювати музичні інструменти ті, хто бажав оволодіти грою на бандурі чи скрипці. Хто не зміг осилити професійних навиків, таких у народі називали "партачами".

17 грудня вшановують *великомученицю Варвару*. Варвара постраждала за віру в м. Іліюполі (Фінікія) 17 грудня 306 року. За церковними джерелами в VI ст. мощі (останки) святої великомучениці були перенесені в Константинополь, а в XII ст. дочка візантійського імператора Олексія Комнина (1081—1118 рр.) княжна Варвара, вступаючи в шлюб із руським князем Михайлом Ізяславовичем, перевезла їх у Київ, де вони покуються у Володимирському соборі й тепер.

У день Варвари народний календар із деяким випередженням астрономічного (враховуючи різницю між старим і новим стилем, цей розрив становить 5 днів) фіксував поворот сонця на літо. У багатьох місцевостях говорили: «Варвара ночі урвала, дня приточила». На відміну від народів Західної Європи (в першу чергу тих, що додержувались католицизму), у яких дні Варвари (Барбари і Миколи вважаються великими святами із розвинутою системою народних звичаїв та обрядів, в українців ці свята не мали такого значення. На чималій території України на свята Варвари і Сави працювали як у будні дні, лише подекуди заборонялося виконувати такі жіночі роботи, як прядіння.

На Поділлі, зокрема, вважалося гріхом в цей день прати білизну, місити глину та білити хату. І в зв'язку із тим, що Великомучениця Варвара була дуже мудра до вишивання, то можна було займатись вишиванням та суканням ниток. На Полтавщині, наприклад, Варвару відзначали лише ті, хто був названий на честь цієї Великомучениці. В цей день вони приймали у себе гостей. Осмислення днів церковних святих у родинно-побутовому плані як своєрідних іменин — характерна риса розвитку народної звичаєвості у дожовтневий період¹.

18 грудня відзначається свято на честь печерного самітника **преподобного Сави Освяченого**, який написав перший монастирський, так званий «Єрусалимський» статут церковних служб і помер у 532 році.

Значну роль у релігійно-побутових традиціях українського дожовтневого села відігравав культ **святителя, чудотворця, архієпископа Мирлікійського Миколи**, день пам'яті якого православна церква відзначала двічі на рік: **19 грудня** — «зимовий» (день смерті, помер у 343 р.) та **22 травня** — «весняний» (перенесення останків із Мир Лікійських (Мала Азія) у Бар (Італія) 1087 р.).

Культ святого був надзвичайно поширений в Україні. Архієпископ, рукоположений апостолами на служіння бідним, святий Микола завжди вважався заступником простого люду (до речі, його ім'я в перекладі із грецької означає «перемога народу»). Миколі молилися, вирушаючи в путь і потерпаючи на морі, під час хвороби чи пожежі.

До дати Миколи — зимового приурочені деякі приповідки про погоду й прогнози на майбутній урожай. Так, на Херсонщині, якщо на Миколи йшов сніг, говорили: «Миколай бороною трусить», «дорогу стеле», а на Харківщині загадували: «Як на Миколи іній — буде овес». Свято Миколи мало переважно церковний характер, хоча в окремих місцевостях України в цей день виконувались і народні звичаї, близькі за значенням до різдвяно-новорічної звичаєвості. На Харківщині 17, 18, 19 грудня справляли так звані Миколині святки. У ці дні варили кутю та узвар, щоб наступного року був урожай на плоди й на ячмінь. Над Збручем у день Миколи відбувався другий «полаз». В околицях Києва ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. влаштовувались обходи на честь Миколи, схожі на різдвяні колядування. Група парубків обходила двори, співаючи пісню: «Ішов Микола лужком, бережком, святий Миколай, лужком, бережком...»

Під впливом сусідніх угорців, чехів та словаків серед певної частини українського населення Закарпаття й інших західних областей на початку ХХ ст. влаштовувались обходи ряджених напередодні 19 грудня. Очолювана переодягнутим Миколаєм група парубків обходила двори, роздаючи подарунки дітям: цукерки, фрукти, горіхи тощо, а неслухняним залишали палицю як пересторогу на майбутнє. Через Миколая нерідко хлопець передавав подарунки коханій дівчині і навпаки. Від Миколи вже починали готуватись до Різдва: кололи свиней, скуповувалися на базарі.

22 грудня відзначали **Ганни**. Це свято було запроваджене на честь зачаття праведною Ганною Богородиці. На Буковині вважали, що з цього дня починається рік. У цей час, як правило, вже встановлювалась зимова дорога, тому говорили: «На Ганки сідай в санки». До дня Ганни відноситься ряд спостережень, пов'язаних із бджільництвом: «Починають бджоли мед їсти», «Ходять у погріб до бджіл, щоб добре роїлись».

25 грудня установлено свято на честь **святителя, чудотворця, єпископа Триміфунтського Спиридона**, який помер близько 348 року й останки його покояться на острові Корфу в церкві його імені (крім правої руки, котра знаходиться у Римі).

У День Спиридона (Свиридона) Сонцеворота — сонце, за народними уявленнями, повертає із зими на літо. День ставав довшим, а ніч коротшою. Похолодання, що звичайно наступало в цей час, відзначали прислів'ям: «Сонце на літо, зима на мороз». «Якщо на Спиридона зранку буде сонечко, то не поспішай із ранньою сівбою».

Від Спиридона до Різдва залишалось 12 днів. У зв'язку із цим спостерігали за погодою від Спиридона до Різдва і по кожному із 12 днів передбачали погоду відповідного місяця наступного року (26 грудня характеризує січень, 27 — лютий і т. д.).

Цикл передріздвяних свят в Україні завершує день **Ігната, Гната — 2 січня**. Свято установлено в честь священномученика Ігнатія Богоносця, учня апостола та євангелиста Іоанна Богослова (замучений у 107 році).

Головна прикмета цього дня — забій свиней, призначених до різдвяного столу. Існувало прислів'я: «Браття, завтра Ігнаття. Хто має свині, най ріже нині». Тут вірили, що якщо зарізати свиню в інший час, м'ясо зіпсується». В українців, як і в росіян, білорусів та інших європейських народів, спорадично побутували ворожіння за нутрощами свині. Головна мета цих ворожінь — передбачення погоди та врожаю в наступному році. Слід зазначити, що гаруспіція — ворожіння за нутрощами тварин — належить до найдавніших прикмет релігійно-магічного походження.

Цього дня, 2 січня, заборонялося прясти та прати. Жінки здебільшого виготовляли обрядове печиво, а дівчата на вечорницях виготовляли прикраси: хатнім прикрасам належала особлива роль. Тож виготовляли «голубці» у вигляді птахів. Для цього брали шкаралупу з-під яйця, з обох боків проколювали два отвори та просовували кольоровий папір. Такі вироби підвішували до сволока. Як відомо, фігурка птаха ототожнювалась у наших давніх предків із небесним світилом — сонцем. Робили також «павуків»,

«їжаків» тощо. їх підвішували на конячій волосині до сволюка, де вони мали висіти від Різдва до Водохрещі.

Як відлуння давнього новорічного ритуалу до нашого часу зберігся звичай у святкувати вікна. Прикраси робили із соломи. Виготовляли різноманітні ромбики, кубики тощо та вставляли їх у вікна. Такі прикраси створювали особливий новорічний настрій. Біля вікон чіпляли хрестики, як оберіг від нечистої сили.

Одне з найбільш важливих родинних свят, один із найбільш магічних днів, коли кожна сім'я і словом, і ділом створювала у своїй оселі атмосферу затишку, багатства, щастя й миру, — *Свят-вечір*, що припадає на **6 січня**.

При підготовці до зустрічі із новонародженим Спасителем всі члени родини мали підготувати як душу, так і тіло. У день перед Свят-вечором тримали строгий піст. Дозволялось трохи поїсти в обід тільки дітям. Тому не дивно, що дорослі та дітвора із нетерпінням очікували, коли ж зійде перша зірка та можна буде розпочати трапезу.

Вечерю господиня готувала увесь передріздвяний день. До роботи вона повинна братись обов'язково з гарним настроєм, бо інакше їжа не вдасться, а це вважалось поганою прикметою.

Основну святкову страву, яка зберегла символізм поминальної - кутю, ставили варитись ще удосвіта, щоб із першим промінням сонця вийняти із печі. Заливали її найчистішою "досвітньою" водою, адже готувалася "Божа їжа" та їжа для духів-Лада, святих і добрих душ покійників. Пшеницю, з якої найчастіше робили кутю, не можна було мішати, бо вважали, що "пшениця на полі виляже". Люди вірили, якщо кутя із "верхом", то наступного року буде урожай, а в оселі - щастя, запала середина ж передвіщала лихо. На Житомирщині "мокра" кутя віщувала дощі влітку, а з ними і врожай.

Не можна було готувати страви у старих макітрах, глечиках. Купували й нові миски, ложки, - до Різдва справлялося все нове. Господині не слід у цей день щось позичати, бо "весь рік жебратиме". Також повернути своє, "щоб на рік не бракувало".

Ніж старались не використовувати у передсвятковий день, адже можна щастя відрізати. Тому всі роботи, які передбачали використання ножа, робили напередодні.

Попри те, що кожна господиня мала чимало клопотів із приготуванням вечері, вона старалась підтримувати лад та чистоту у хаті. Адже якщо щось розіллє чи насмітить, то заростатиме травою льон, морква та цибуля.

Боронь Боже, з кимось сваритись у цей день. Навпаки потрібно помиритись із ворогами, щоб у новому році було мирно і в хаті, і поза хатою. Проте господиня не може знати всіх своїх ворогів, тому заворожує їх разом. Вона затикає всі дірки в лавках та ослінах, примовляючи: "Не дірки затикаю, а роти моїм ворогам, щоб їх напасті не зловили мене через увесь рік".

Щоб бути певною, що вороги не злословитимуть, господиня зав'язує вузлики на мотузці - скільки вузлів - стільки має ворогів. Коли сідатиме

вечеряти, покладе ту мотузку під себе, промовляючи: "Щоб так мої вороги мовчали, як ці вузли мовчать".

У той час, як господиня поралась в хаті, господар обходив своє господарство. Вважали, що в цей день ні в якому разі не можна кричати чи бити худобу. Навіть якщо голосно говорити із курми, то не будуть нестись. Вірили, що на Свят-вечір худоба буде розмовляти з Богом. Якщо господар лихий до тварин, худоба голодна і заплакана, то на наступний рік нехай не сподівається приплоду.

Цього дня ще від самого ранку хазяйка береться до роботи: у першу чергу слід виконати магічну дію — добути «новий вогонь». Для цього треба взяти кремій та кресало, що пролежали під образами останні дванадцять днів, потім перехреститися тричі й викресати «новий вогонь», ставши обличчям до сходу сонця. Протягом останніх дванадцяти днів останнього місяця господиня сушила дванадцять полін, які саме тепер і треба розпалити «новим вогнем».

А потім настає черга приготування дванадцяти святкових страв. Зазвичай це узвар, варений горох, смажена капуста, риба, квасоля, вареники, картопля, гриби, гречана каша, голубці, коржі та пшенична кутя. Ця багата вечеря обов'язково має бути пісною; до столу господиня в основному подає дари саду й городу, щоб таким чином подякувати минулому року за благополуччя родини.

Добрий господар теж не гає часу, поки господиня" порасться біля печі: він повинен напоїти й нагодувати худобу, прибрати в хліві, ретельно оглянути двір, дім — усе своє господарство. Уся родина, усе живе й неживе, що має відношення до сім'ї, повинно бути готове до зустрічі урочистого свята. Обов'язково слід повернути до господи все, що було де-небудь забуте або кимось позичене.

Уся родина цього вечора неодмінно має бути разом, щоб і протягом року пам'ятати про міцність родинних уз. Старі люди кажуть, що та людина, яка проведе Свят-вечір поза сімейним колом, весь рік блукатиме світом, почуватиметься незатишно й самотньо. Важливо також у цей день пробачити всі кривди, що були вам заподіяні, щоб не брати образи й поганий настрій із собою до майбутнього року.

Отже, весь день минає в поранні по хазяйству, веселих і важливих турботах. Прийнято цього дня не снідати й не обідати; дещо з'їсти в обідній час дозволяється хіба що дітям задля збереження нормального функціонування травної системи. Коли ж починає вечоріти, хазяїн дому готує символ урожаю — «дідуха». Переступаючи поріг рідного дому, господар вітається з хазяйкою так, наче вони вперше цього дня побачилися, вітає зі Свят-вечором, бажає ста років щастя та здоров'я всім, хта є присутнім у домі. Завершивши святкові побажання, він ставить «дідуха» під образами, кладе побіч нього господарське начиння, а господиня застеляє все це новою білою скатертиною.

Потім хазяїн уносить до хати невеликий оберемок сіна й соломи. Солому треба постелити на підлозі, а сіно — розділити на дві частини, бажано нерівні. Меншу частину слід покласти на покутній бік святкового

столу, а більшу — під цей же стіл. На цю копицю треба поставити невеличку ладанку, щоб оселя сповнилася святковими ароматами, а збоку від сіна — залізні господарські речі, наприклад сокиру або леміш. Хазяї дому з хлібом і ладанкою в руках обходять все своє господарство, обкурюючи і таким чином забезпечуючи захист дому від відьом та інших злих сил. Хазяйка посипає землю дрібним насінням маку, а хазяїн «зарубує поріг».

Ці магичні дії допомагають господарям дому захистити свою оселю від злих сил не тільки на цей вечір, але й протягом усього наступного року. Існує традиція класти під святкову скатертину по голівці часнику під кожен кут — знову ж таки задля захисту від ворожих людині сил.

Святкова вечеря, як уже згадувалося, обов'язково повинна бути приготовлена на «новому вогні», за умови дотримання магичних законів цього вечора. Ось основні дії, що передбачені стародавніми українськими традиціями святкування.

Дитина віком до семи років кладе на сіно, що лежить на кінці столу, три хлібини, дрібку солі, воскову свічу. Потім господиня ставить на стіл вечерю, а на покутті — кутю й узвар. Надвечір діти вже дуже голодні, але вони знають, що зарано просити їсти, неодмінно треба дочекатися, поки зійде вечірня зоря — знамення того, що Син Божий народився. Коли сходить вечірня зоря, до кімнати входить господар і урочисто повідомляє, що Святвечір розпочався. Перш ніж перейти до святкового прийому їжі, він повинен нагодувати свою худобу, «пригостити» їй всіма святковими стравами, подякувати їй за вірну службу протягом минулого року. Господиня в цей час так само пригощає святковою вечерею свійську птицю.

Цього дня в жодному разі не можна бити тварин — це великий гріх. Власне, бити тварин будь-якого дня не треба.

Коли господарі повертаються до хати, хазяйка вимикає світло, велить дітям припинити їсти, а хазяїн виходить за двері зі святковою вечерею в руках і гукає до безкрайого зоряного неба: «Морозе, іди до нас кутю їсти!» Далі звичай велить мовчки почекати, чи не відгукнуться таємничі сили природи, а потім гукнути ще двічі. Після третього заклик господар мусить промовити: «Як не хочеш іти до нас, то й не йди і на жито-пшеницю, усяку пашницю. Іди на моря, на ліси, на гори, а нам шкоди не роби!»

Потім він тричі припрошує сірого вовка, аби не брав у господі ні телят, ні ягнят, ні порослят, а насамкінець — злі бурі й вітри. Після виконання цих магичних дій господар, не озираючись, повертається до хати, причиняє за собою двері. І до самого кінця вечері не можна відчиняти двері й тим більше виходити з дому.

На столі під час Святвечора неодмінно повинна горіти воскова свічка, яка знаменувала собою життєдайну силу - сонце, до якого підноситься бджола. Її вставляли в хліб. На Лемківщині та Галичині свічку ставили в кружку із ярим зерном, яке згодом підмішували до посівного. Запалюючи свічку, господар проказував: "Світи, праведне сонце, святим душечкам і нам живим, грій землю-матінку, наші ниви, нашу худібку!". Гасити свічку на Святвечір не можна, бо вона вважалась символом життя, тому мала догоріти до кінця. Коли ж хтось випадково погасить свічку, то вірили, що у

наступному році хтось помре в родині. Хоча подекуди гасили після вечері. Якщо під час вечері свічка горить ясно, то буде гарний рік, якщо блимає і кіптявить - не буде великого гаразду.

На Свят-вечір родина обов'язково згадує своїх померлих родичів, припрошує їх узяти участь у вечері. Сідаючи за стіл, необхідно подути на стілець, щоб «не придавити мертву душу», яка, імовірно, прийняла запрошення на цю святкову вечерю. Для мертвих душ родичів можна або залишити узвар на вікні, або після вечері не прибирати зі столу немиті ложки — начебто щоб душі лизали й не залишилися голодними. Хазяїн дому тричі обходить «за сонцем» навколо столу з кутею та свічкою в руках, потім на колінах перед образами молиться за померлих родичів. Дружина й діти діють так само. Потім уся родина молиться за свою родину й господу — аби все на добре велося. Далі господар закликає всі грішні й праведні душі на Святу вечерю, передає миску з кутею господині. І тільки після цього родина починає разом вечеряти.

Першою традиційно слід куштувати кутю, а потім уже решту приготовленого, запити все узваром. Якщо сталося так, що в господі гостює стороння людина, її обов'язково кличуть до святкового столу. Гість на Свят-вечір приносить щастя до оселі.

Будь-яка дрібничка під час святкової вечері має величезне значення, зокрема вся родина уважно стежить за тінню на стіні — вона віщує події майбутнього року. Не можна багато говорити, не годиться виходити під час вечері з-за столу, забороняється пити, бо якщо дитина витримає спрагу — справжнім козаком буде.

Якщо за святковою вечерю дівчина чхне — це знак, що вона заміж вийде, якщо хлопець чхне — добрим козаком буде. Раніше батько в такому разі доньці дарував теля — на щастя, а синові — лоша.

Не можна було проганяти бездомних, бідних, одиноких, адже сам Бог міг прийти на вечерю в образі бідняка. Присутність такого гостя навпаки вважалась доброю прикметою і господарі намагались йому угодити.

Після вечері посуд не мили, а залишали для душ померлих, які ще раз вночі прийдуть поживитись. На Західному Поділлі ложки всіх, хто був за столом, зв'язували докупи, щоб рід тримався разом на наступний рік.

Під час вечері часто їли зі спільних мисок, пили з однієї чарки, бо вважали, що доки так робитимуть, доти буде мир та злагода в родині. Хоч вживати алкоголь під час посту вважається гріхом, на Свят-вечір дозволялось випити чарку-дві вина чи наливки.

Окремі тарілки та ложки ставили тільки для покійних родичів та тих з родини, кого не було вдома на Свят-вечір.

Після вечері, яка могла тривати й чотири години, спати лягати не можна, бо вважалось, що проспши Царство небесне. До того ж господарі мали гостити із добрими духами, які завітали на Свят-вечір.

На Наддніпрянщині ця вечеря закінчувалась обдаруванням вже дорослих дітей та внуків. У гуцулів, а також у деяких селах Полтавщини та Чернігівщини Родова вечеря закінчувалась танцем - хвалою сонцю.

Не можна було спати, щоб в господарстві не поселились лихі духи, відьми, упирі, які блукають у цю ніч. Тільки під ранок, після "третьох півнів", коли вже все лихе не має сили й повертається туди, куди курячий голос не доходить - тоді господар може заснути й то насторожі, одягнений.

До сходу сонця ходили "полазники" - хлопчики, які персоніфікувалися в уяві селянина хлібороба як "благовісники", посланці добрих духів. Вірили, що якщо до хати першим зайде хлопчик, то господарство буде щасливе, і горе, коли "всунеться" перша жінка.

Важлива подія цього вечора — діти носять кутю («вечерю») до близьких родичів та хрещених батьків і просто сторонніх людей, яких хочеться привітати зі святом.

За сім з половиною кілометрів на південь від Єрусалима в маленькому містечку Віфліємі (Бейт-Лехем-«дім хліба» з єврейської) майже дві тисячі років тому Діва Марія «породила свого Первенця Сина, і Його сповила, і до ясел поклала Його, бо в заїзді місця не стало для них» (Луки, 2,7). Чоловік Марії — Йосиф назвав хлопчика Ієшуа (грецька форма імені Ісус), що давньоєврейською означало «Спаситель». Бо ще задовго до появи дитини на світ сповіщав Йосифу ангел небесний: «І вродить вона сина, ти ж даси йому ймення Ісус, бо спасе він людей своїх від їхніх гріхів» (Матвія, 1, 21). Богонемовля ще тихо спало собі на сіні в яслах убогого вертепу — печери для утримання худоби, а весь навколишній світ уже змінився. Нова яскрава зірка з'явилась на небі й повела трьох мудреців із Сходу до Ісуса. Ангел зійшов на поля віфлеємські, і зачудовані пастухи поспішили привітати дитятко Боже, бо почули: «Сьогодні в Давидовім місті народився для вас Спаситель, який є Христос Господь» (Луки, 2, 12). Світ змінився, бо просвітлили серця людські, і була в цю мить радість на небі, «і на землі мир, у людях добра воля!» (Луки, 2,14).

Так оповідає про народження Ісуса Христа Біблія. Із найдавніших часів у пам'ять про цю подію **7 січня** святкують православні християни **Різдво Христове**.

У побутовому селянському календарі українців ХІХ — початку ХХ ст. зимові святки — найкраща, найважливіша подія року (за своїм значенням вони майже не поступалися Великодню — найбільшому релігійному святу православних).

В українців християнські традиції свята тісно перепліталися з давнішими звичаями язичницького походження. Колись у цей час, невдовзі після зимового сонцестояння, наші пращури відзначали народження нового, літнього сонця, поворот від зими до літа. Це на його честь і досі запалюють під Різдво «живий» вогонь гуцули, а вуглини від тієї ватри вважають помічниками від усіх хвороб.

На Перший день Різдва не можна було ходити до сусідів та знайомих, проте обов'язково одружені діти: син з невісткою чи донька з зятем повинні везти "до діда вечерю" вже зі своїми дітьми. Ця "родова вечеря" є символом єдності, об'єднання роду.

Традиційно в цей день колядувати ходили тільки хлопці. І якщо на Покутті починали колядувати напередодні Різдва, то на Лівобережжі -

першого дня, а вже на Поділлі - тільки на другий день свят. Традиція колядування дівчачих гуртів значно пізніша. Колядники ходили тільки на другий день після обіду до своїх подруг.

КОЛЯДУВАННЯ – давній звичай зимових (переважно різдвяних) обходів із виконанням величально-поздоровчих пісень (колядок) і речитативних формул (віншувань). Група чоловіків, неодруженої молоді, дітей заходила на подвір'я кожної хати, славилася господарів, бажала їм здоров'я, щастя, щедрого врожаю, достатку, за що отримувала певну винагороду. В основі цих обходів лежала магічна ідея "першого дня", згідно з якою побажання, висловлені на новорічні святки, мали стати реальністю.

Колядування є позацерковним звичаєм, однак із часом він був частково християнізований. Тому в тематиці колядок представлені як релігійні, так і світські мотиви – мирної хліборобської праці, козацьких військових походів, громадського та сімейного побуту тощо.

Звичай колядування, як і щедрування, відіграв важливу роль у розвитку народної музично-пісенної творчості. Новорічні наспіви виконувалися колективами (співочими ватагами, гуртами) різного складу: парубочими, дівочими, дитячими, старшого віку. Це визначало певні особливості їхньої мелодики, ритму й навіть змісту. Дитяче колядування мало спрощену форму – в основному це прохання винагородити.

Слово «коляда» походить від давньоримської назви Нового року, який святкувався в другій половині грудня. Походження назви опосередковано вказує на значний вплив греко-римської культури на староукраїнські традиції. Можливо, разом із назвою свята наші предки запозичили й традицію величальних новорічних пісень. У перекладі з римської мови «коляда» значить «хвалити». Календами називалося печиво у формі ясел або інших пов'язаних із народженням Ісуса Христа речей, яке роздавали в римських церквах на Різдво.

Слово «коляда» є в мовах більшості народів Європи. В українській мові це слово має кілька значень: 1) різдвяне свято; 2) величальна пісня, що співається під час різдвяних свят; 3) винагорода у вигляді грошей або продуктів за величальну різдвяну пісню.

Але римський — не єдиний варіант походження слова «коляда». Зокрема, деякі українські історики вважають, що назва походить від імені одного з язичницьких богів. Коляда — це бог свята й миру давніх слов'ян.

Останнім часом в Україні більшою мірою поширені колядки релігійного змісту, у першу чергу зі згадками про Ісуса Христа, Богоматір:

А на річці, на Йордані Діва Марія сина купала,
Сина купала, ченців питала:
«Гей, ченчики, ченчики,
Охрестить сина мого єдиного...»

Величальні пісні релігійного змісту зазвичай виконуються для хазяїна, хазяйки або літніх людей.

Але в піснях чітко простежуються і хліборобські, і мисливські, і весільні, і військові, і фантастичні мотиви.

Колядки з хліборобськими мотивами покликані створити словесний образ заможності, спокою та сімейної злагоди. Величальні пісні малюють образ багатого хазяїна, у якого весь посуд срібний, столи шовками застелені, комори повні добра, у полі випасаються отари овець та череди волів тощо. Хазяйка дому постає в колядках (і в щедрівках) як уособлення миру в родині, вона берегиня домашнього вогнища, спокійна, тиха, красива. І обов'язково шанує свого чоловіка та добре виховує дітей, учить бути чемними, працьовитими й охайними.

Гой знати, знати, хто господиня:
В неї в світлиці, як в веселиці,
В неї челядка в золоті ходить —
У золоті ходить, у добрі бродить.

Хліборобські та мисливські мотиви в колядках — спосіб зберегти спогади про староукраїнський побут, коли ці господарські справи займали надзвичайно важливе місце в житті майже кожної родини. Здебільшого хоробрим мисливцем змальовується син господаря того дому, куди завітали колядники. І такі колядки зазвичай мають натяки на весілля. У колядках із військовими мотивами згадуються княжа й козацька доба — доба звитяжна, героїчна. Явища природи оживають у колядках із фантастичними мотивами. Сили Всесвіту закликаються на допомогу людині, їхня сила спрямовується на добро,

І, нарешті, те, що найбільше цікавить молодь, — кохання. Весільні мотиви в народній обрядовій пісенній творчості посідають дуже важливе місце. Такі колядки мають на меті оспівати дівочу красу, чесноти парубка, привабливі моменти майбутнього подружнього життя, взаємні почуття тощо:

Красна, прекрасна в лузі калина,
А ще краща твоя дівчина.
Двором ходить — як місяць сходить,
У сіні вийшла — як зоря зійшла...

Не обминають своєю увагою колядки і важливості матеріального благополуччя родини, необхідності дарувати коштовні прикраси та гарні речі молодій нареченій. Популярними також є елементи «викупу» за наречену, плетіння вінків, ворожіння, вихваляння молодих перед родичами тощо. Головна мета колядок «весільного типу» — провістити щасливе подружнє життя, статки та злагоду молодій родині.

На Західній Україні дозволяється колядувати не тільки дітям та підліткам, але й старшим людям. Найчастіше колядують чоловіки (можливо тому, що жінки й так завантажені хатньою роботою з нагоди свята). Зазвичай починають із священика: співають у його оселі, бажаючи щастя й добробуту. Після того, як колядники закінчили співати, священик має запросити їх до столу, почастивати, чим Бог послав. Але гості довго не сидять, бо в них ще величезний список дорогих серцю людей, яких хочеться привітати.

Якщо колядують парубки, то, за старих часів, вони розробляли цілу вітальну програму. Колядницька ватага зазвичай складалася з двадцятьох осіб, серед яких — і музиканти, і танцюристи, і скарбник, і міхоноша, загалом, виконувачі різноманітних святкових «функцій». Пританцьовуючи та

жартуючи, парубки ходять від дому до дому, колядують, а потім прямують далі.

Хазяїн не на словах запрошує до оселі, а знаками — виходить на поріг дому з калачем у руках. А хазяйка виходить на поріг із новою лляною тканиною в руках і перев'язує нею хрест, що принесли колядники.

Перед святковим дійством годиться господарям почастивати шановних гостей, і тільки потім починається власне колядування.

Після жартівливих побажань добра, багатства та сімейної злагоди колядники три рази вклоняються господарям і виходять із-за столу. Причому виходити слід не просто так, а плечима назад, та ще й пританцьовуючи. Надворі, куди разом із парубками виходять і господарі, дійство продовжується: колядники водять хороводи навколо хазяїв, грають на музичних інструментах та співають.

У тому разі, якщо в сім'ї була пасіка, господар обов'язково запрошував колядників туди, вірніше на місце, призначене влітку для вуликів. Колядники беруть одне одного за руки та водять хоровод за сонцем. Ці магічні дії повинні були завадити бджолам тікати. До хороводу й після нього весь гурт стає на коліна в коло та складає посередині шапки — щоб такий великий був бджолиний рій. «Музичний супровід» цих дій — веселі пісні, щоб бджоли були веселі.

Гуртувалися колядники за територіальним принципом – по окремих вулицях або кутках. Обов'язково обирали серед себе старшого (отамана, березу) та міхоношу, який носив зібрані продукти. До складу ватаги нерідко входили музики й танцюристи.

У різних місцевостях колядування мало свої відмінності. На східній і південній Україні переважали обходи із різдвяною зіркою, на західній – із ляльковим або живим вертепом. Крім релігійної народної драми, розігрували театралізовані сценки з масками дохристиянського походження.

ЗІРКА - традиційний атрибут різдвяного обряду колядування. Пов'язаний з євангельською легендою про Христа, чудесне народження якого провістила “віфліємська зоря”. Вигоговляли зірку, як правило, із звичайного решета, до якого прилагоджували “роги” (5, 6, 9, 10 чи 12) та обклеювали різнокольоровим промасленим папером, прикрашали фольгою, стрічками й китицями. До бокових стінок зірки часто кріпили картинки на релігійні сюжети, а всередину вставляли свічку, утворюючи щось на зразок чарівного ліхтаря. Подекуди робили так, щоб зірка могла обертатися навколо своєї осі.

КОЗА – театралізований обряд-гра з масками, що мав свій усталений сценарій, пісенний і музичний репертуар. Названий за головним персонажем – парубком, перевдягненим козою (вивернутий кожух і дерев'яний макет голови тварини). Центральним моментом ритуального дійства був танець Кози, її “вмирання” і “воскресіння”, що символізували циклічний круговорот часу, прихід нового року. Землеробська спрямованість обряду яскраво розкривається у супровідній пісні:

Де коза ходить, там жито родить,
Де не буває, там вилягає.
Де коза ногою, там жито копою,

Де коза рогом, там жито стогом.

Із плином часу обряд утратив свою первісну магічну функцію і трансформувався в народну пародійно-гумористичну виставу. Крім центральної зооморфної маски, в ній діяло багато побутових персонажів: Дід, Баба, Лікар, Жандарм, Єврей, Циган, Турок, Гончар, Юрист та ін.

ВЕРТЕП (тонка, бетлегем, стаєнка, каплиця) – популярний у XVII–XIX ст. пересувний ляльковий театр, з яким виступали на ярмарках, міських та сільських майданам, а частіше ходили по хатах у святкові дні. Спочатку творцями й виконавцями вертепних драм були бурсаки та "мандрівні дяки", пізніше – мандрівні групи артистів. На відміну від Західної Європи, де вертеп довгий час функціонував у лоні церкви, у східнослов'янських народів від самого початку він мав тісний зв'язок із демократичною театральнo-видовищною культурою.

Вертеп, з яким ходили колядувати на Західній Україні, був невеликий за розмірами і нескладний за виконанням. Своєю формою він нагадував селянську хату або церкву. Його обклеювали різнокольоровим папером, оздоблювали малюнками й образками відповідного змісту. В середині скриньки встановлювалися примітивні ляльки або ж просто різдвяні листівки зі статичними євангельськими сюжетами. Існували й більш ускладнені моделі: ляльки кріпилися на диску, що обертався, створюючи ілюзію оживлення фігур.

На східній та південній Україні з вертепом колядували рідше. Тут він виступає як справжній театр ляльок, досить складний за конструкцією, що обслуговувався справжніми професіоналами. Двоповерхові, гарно оздоблені, такі вертепи були справжнім досягненням народного мистецтва. Кожний поверх мав своє призначення: на першому ставили побутово-пародійні сценки, інтермедії світського характеру, на другому ж розігрували сюжети різдвяною євангельського циклу (народження Христа, нищення немовлят за наказом Ірода, прихід волхвів з дарами тощо). Найбільшу симпатію у глядачів викликали імпровізовані побутові сценки, в яких позитивними персонажами виступали Козак-запорожець, Солдат (Москаль) і Селянин, висміювались пани, зажерливі попи, корчмарі та ін. Вертепне дійство супроводжувалося танцями та піснями.

Поруч із ляльковим побутовим і "живий" вертеп – специфічний фольклорний театр костюмованих виконавців, відомий під різними назвами "Іроди", "Героди", "Королі", "Ангели", "Пастирі" тощо.

Отже, всі, хто бажав цього дня поколядувати, здійснили свої наміри та задоволені повернулися до своїх осель.

Після святкової вечері в цей день діти починають бавитися під ялинкою, батьки цим милуються, не вгамовують, бо о цій порі традиція вже дозволяє розваги.

Святкування Різдва Христового тісно переплелось з обрядами, що супроводжували язичницьке свято "Корочуна". Значення багатьох дійств набули християнського смислу, однак обряди - ритуали, пов'язані із хліборобством, пастушеством залишились незмінними.

Щедрий вечір, що припадає на *13 січня*, уособлює залишок дохристиянського звичаю, що за християнським календарем збігається з днем преподобної Меланії. Цього дня батько ховається від своїх дітей за символом багатства та щедрості — за пирогами.

Діти повинні вдавати, що в цю мить батька не бачать — так велить традиція. Вони мусять запитувати в матері, де ж тато подівся. А «здивована» мати бажає, аби й наступного року діти за пирогами батька не помітили.

Після цього господар хреститься та запрошує родину до столу — до щедрої куті.

Для дівчат одна з найважливіших цього вечора справ поворожити. Здебільшого ворожать так само, як і на Андрія: бігають запитувати ім'я в першого стрічного; кидають чобіт через плече — куди носком буде звернений, у той бік і заміж дівчині йти; навпомацки лічать кілки в огорожі, на якій зупиняться — прикрашають, а потім роздивляються, чи гарного «нареченого» собі вибрали, тощо.

За легендою, цієї ночі дівчата-відьми збирають чаклунське зілля «нечуй-вітер». У цю ніч воно має найбільшу силу, але знайти його можуть тільки сліпі люди або ж відьми. Той, хто його знає, за власним бажанням може стати невидимим і нечутним. Але місця, де таке зілля росте, знають тільки чарівниці.

У цілому ця ніч сповнена магічних дій, спрямованих на розгадування майбутнього, забезпечення родинного добробуту та щастя на весь наступний рік. Народні повір'я стверджують, що цими святковими днями небеса відкриті для людської молитви — можна просити в Бога про найпотаємніше.

Водіння кози

Цього дня козу водять. Саму козу здебільшого роблять із дерев'яної палиці, один із кінців якої слід розколоти — це будуть роги. Роги можна прикрасити на власний смак, зокрема, можна прив'язати дерев'яні ложки — козячі вуха. З протилежного боку палиці чіпляють якийсь віхтик — це буде козячий хвіст. Коли коза готова, її треба «одягти» в старий кожух хутром нагору, але так, щоб видно було, де в цієї імпровізованої кози «морда». Рукава кожуха мають звисати вниз — це «ноги» кози. От той, хто цього вечора «коза», залізає під кожух, однією рукою тримається за прикрашену палицю та крутить «хвостом». Окрім «кози», компанія вибирає на вечір «кота» — зазвичай це наймолодший хлопець із гурту; до обов'язків «кота» входить носити торбу, нявчати та просити сала.

Дійство починається з настанням темряви. Діти підходять до будь-якої хати й просять:

— Пустіть у хату, бо вже так коза змерзла!

Господар відповідно до звичаю наче відмовляється:

— Дуже тісно в домі, ніде козі розгулятися. А діти продовжують просити:

— Та пустіть уже, бо несила — так змерзла! Традиція вимагає, щоб тричі господар відмовив «козі» й

тільки потім запитав дозволу в господині. І тоді «коза» вже звертається до господині:

— Хазяйко, будь ласка, пустіть, бо замерзну не тільки я, але й козенята!

— Уже пізно, та й діти сплять — ви їх налякати можете. Навіщо ви нам здалися?

І знову тричі господиня відмовляє (а для цього їй ніколи не бракує причин), а коза все проситься. Нарешті дозвіл від хазяйки дому отримано:

— Добре, ідіть, але дивіться — співайте добре!

Ось тепер уся ватага дітей заходить до хати, знімає шапки, вітається з присутніми. «Коза» починає співати, при цьому разом із «котом» тупцює в такт пісні:

Ну, панове,
Ну, мурове,
Ставте вряду —
Я козу веду!

Діти господарів тішаться з того, що відбувається в оселі, їм дозволено смикати «кота» за вуса й «козу» за хвіст. У цей час підспівує решта гурту, оповідаючи в пісенній формі поневір'я бідної «кози»:

Де взявся вовк — козу натовк,
А вовченята — за козенята!
Де взявся заєць — став козу лаять...
Перший стрілець — козак-молодець,
Ударив козу в праве вухо...
Коза впала,
Хвіст задрала.

Під час співу «коза» намагається відтворити пантомімою слова пісні. Ясна річ, у кінці пісні падає та вдає, ніби мертва. Щедрівники хором співають далі, жартома перелічуючи, які харчі зарадять лиху й оживлять «козу». «Кіт» із ними цілком згоден:

Сала, сала, сала!
Щоб наша коза встала!

«Коза» оживає, схоплюється на рівні ноги й прямує до печі, принохуючись, а щедрувальники продовжують жартівливо співати:

За ці щедрівки —
Кварта горілки,
А по цій мові Бувайте здорові!

Коли пісню доспівано, весь гурт дітлахів-щедрувальників звертається до хазяїв в один голос із побажанням здоров'я та святковими вітаннями, всі кланяються господарям. І тепер діти отримують із рук господаря заслужені солодощі, дрібні гроші тощо.

«Кіт» у цей час жартома випрошує в господині сала. Після трьох традиційних відмов господиня все ж таки пригощає кота — салом, козовода — пирогом, а скарбника гурту — грішми.

Отак, досхочу пощедрувавши, молодь збирається в одному домі разом і продовжує веселитися.

За церковними переказами, **13 січня** — **день преподобної Меланії** (IV-V століття). Вона народилася в християнській родині, дуже багатій і шанованій. Коли їй виповнилося 14 років, її видали заміж за парубка Апініана. Він теж

був вихідцем зі знатної родини. Усе своє майно ця молода родина використовувала для того, щоб допомагати тим, хто потребує допомоги. Після багатьох років богоугодних діянь Меланія оселилася на горі Слеонській, а згодом там було засновано монастир.

На Меланію українці грають у «Маланку», щоб провести старий рік якомога веселіше.

З гурту молоді вибирається хлопець, який найкраще вміє жартувати. Він переодягається й стає «Маланкою». Інші теж переодягаються: хто циганом, хто ведмедем, хто журавлем, хто чортом... одним словом, хто що цікаве придумає, те й утілює.

Це дійство цілком може відбуватися й удень — тоді дітлахи юрбою біжать за переодягнутою ватагою, щоб добре роздивитися таку чудасію.

Хлопці не до кожної хати заходять, а тільки до тих домів, у яких є надія зустріти дівчат. Як і при водінні кози, дозвіл пощедрувати слід випрошувати в пісенній формі:

Господинечко, господаречку,
Пусти в дім Маланочку,
Меланочка чисто ходить —
Нічого в домі не пошкодить.
Добрий вечір!

Господар запрошує до хати, уся родина збирається подивитися на ряджених, надто ж дівчата цікаві до того, що відбувається. Незважаючи на попередню «рекламу», «Маланка» ходить по хаті й робить шкоду, наприклад, може сміття розкидати або посуд перевертати. Господині знають цей звичай, тому уважно слідкують, щоб «Маланка» поводитися гарно, нічого не чіпала.

Тим часом хлопці щедрують, висміюючи поганих господинь:

Наша Маланка — неробоча,
На ній сорочка — парубоча,
Усі люди на жнива,
А Маланка — на пива!

Дівчата сміються й хвалять пісню й танці. Кожен із ряджених показує свої здібності: щосили витанцьовує, аж поки дух заб'є. Коли нарешті щедрівку скінчено, усі сідають до святкового столу.

Якщо «Маланкою» обирають дівчину, то ця «Маланка» значно поважніша та статечніша; вона вбирається молодою. Дівчата, щедруючи, до оселі не заходять, а стоять попід вікнами та співають:

Ой, на річці, на Йордані,
Добрий вечір на Малані,
Добрий вечір, щедрий вечір,
Людям добрим на сей вечір!

Новий рік за старим стилем або **свято Василя Великого, день обрізання Господнього**, відзначається **14 січня**. Ісус Христос на восьмий день після свого Різдва прийняв обрізання відповідно до старозавітного

закону для всіх немовлят чоловічої статі. Після виконання обряду дитині дали ім'я, провіщене архангелом Гавриїлом в день передання благої вісті Діві Марії — Ісус.

Василь Великий — архієпископ Кесарій Каппадокійський — народився в 330 році в Кесарії. Його родина була дуже відомою та щиро відданою християнській вірі. Одержавши блискучу освіту в Кесарії, Василь став на шлях аскетичного життя: був читцем у церкві, а потім роздав усе своє майно біднякам й започаткував обитель для ченців. До своєї обителі він запросив Григорія Богослова, із яким потоваришував у роки молодості. Ченці в обителі жили в суворому втриманні, багато працювали, постійно вивчали Святе Письмо. Василь Великий написав збірник правил праведного життя.

Після смерті єпископа Кесарійського посвятили в сан Василя. За часів розколу християнської церкви цей святий отець зробив дуже багато для віруючих людей, зокрема допомагав їм не втратити віру, закликав до терпіння, смирення та мужності. Він відмовив у сприянні імператору Валенту, не злякався навіть погроз смертною карою.

Пізніше Василь Великий заснував два монастирі — жіночий і чоловічий, у кожному окрузі своєї митрополії утримував богадільні та будинки для прочан. Його життя — справжній зразок для наслідування.

А тепер переходимо до народних традицій цього дня. Головна людина сьогодні — перший посівальник. Перший посівальник — це перший «полазник», який приносить до оселі щастя.

Відповідно до народних уявлень, дівчата щастя не приносять, тому їм посівати небажано.

Деякі господині не виносять із хати «посівального сміття» від Святвечора до Нового року — бережуть, щоб не винести разом зі сміттям і власне щастя й долю. А коли все ж таки виносили, то обережно спалювали в саду, спрямовуючи «чудодійний вогонь» на дерева, щоб добре родили. Існує також звичай через цей вогонь стрибати — це, мовляв, гарний урожай забезпечить і очистить від усього поганого, що в новий рік із собою брати не варто.

Цього дня діти прокидаються дуже рано, бо в них важлива справа — посівати треба. Народна традиція велить посівати спочатку в рідній оселі, а вже потім іти до чужих людей:

На здоров'я, на щастя, на Новий рік,
Щоб усе родило краще, ніж торік, —
Жито, пшениця, усяка пашниця... Дай, Боже!

Батьки дякують дитині за побажання щастя, обдаровують її грішми:
— Ось тобі грош — будь завжди хорош!

Потім дитина йде посівати до найближчих родичів і найкращих друзів. Цієї ночі за старих часів у двері стукати не прийнято було, бо люди не замикалися — посівальників ждали. Прослухавши посівальну пісеньку, люди дякували посівальникові й обдаровували його грішми й солодощами.

І так діти посівають майже до обіду. Коли ж родина сідає обідати, батько сина пригощає чарівним пирогом. Вважається, що згадка про цей пиріг допоможе за потреби відшукати потрібну дорогу, коли заблукаєш. Дорослі на це свято повинні пити не по одній, а по дві чарки, щоб усі люди в парі жили.

Голодна кутя (другий Свят-вечір) відзначають **18 січня** всі віруючі люди дотримуються суворого посту — нічого не їдять. Аж коли зійде вечірня зоря, тоді можна сідати вечеряти, але й тоді на стіл подаються тільки пісні страви: смажена риба, гречані млинці, вареники з капустою, узвар і кутя. Після святкової вечері повинні «прогнати» кутю — на вулиці б'ючи палицею в причільний кут, примовляють щось на зразок:

Утікай, кутя, з покуття,
Узвар, іди на базар,
Паляниці, залишайтеся на полиці,
«Дідух» — на теплий дух,
Щоб кинути кожух.

За переказами, ще запорозькі козаки кутю проганяли на Січі, але в дуже своєрідний спосіб — зчиняючи стрілянину.

Коли на дворі запанує темрява, родина виносить із дому «дідуха» й спалює в садку або десь в іншому місці — «пускає на теплий дух». Ці магичні дії відображають прощання з зимою, спалення зими й закликання весни. Попіл зі згорілого «дідуха» зазвичай розкидають по городу — на добрий урожай.

Цього дня прийнято святити в церкві воду, причому посуд, призначений для свяченої води, прикрашають квітами, щоб Бог оберігав від різних негараздів. У деяких регіонах України господині замішують на свяченій воді рідке тісто й цим тістом малюють на стінах дому й інших господарських будівель хрести «від злих сил». Господар дому окропляє свяченою водою всіх, хто є присутнім в оселі, при цьому супроводжує свої дії приблизно такими словами: «Дай нам, Боже, і на той рік діждати!» Далі слід так само окропити господу, усе, що в домі й навколо дому. Наймолодший син або донька мають свої обов'язки цього дня: мусять узяти три пироги й, ідучи за батьком, надкусити один із пирогів у передпокої, другий — у коморі, а третій — надворі. За старих часів свяченою водою малювали хрести навіть на хліборобському знарядді, окроплювалася худоба.

Після цих магичних дій родина сідає за стіл і з'їдає святкові пироги, дякуючи Богу за те, що вже має, і благаючи про милосердя й надалі. Решту вечері віддають свійським тваринам. По вечері всі члени сім'ї кладуть використані ложки в одну тарілку (миску тощо), а поверх них слід покласти хліб — на добрий урожай.

Якщо зранку чиясь ложка буде знайдена перевернутою, значить, на хазяїна цієї ложки наступного року чекає тяжка хвороба або навіть смерть.

За народними повір'ями, у цей день слід засвітити рано лампу, щоб кури добре неслися, до того ж не можна голосно кликати птицю, щоб злі сусіди не почули й не наврочили. Дівчатам дозволяється в цей вечір ворожити, а дітям — щедрувати. Кожна дитина з ватаги щедрувальників носять із собою оберемок ліщини, щоб на знак подяки господарю вручити гілочку. Господар же має обдаровувати щедрувальників пригорщею вівса, намоченого у воді. У деяких регіонах України хлопці щедрують виключно під вікнами дівчат на

порі, а якщо домівку з незаміжною дівчиною обминули, це натяк на те, що їй ще зарано дівувати, вона ще мала.

Дуже давніх часів сягає вірування, що на це свято тварини говорять людською мовою, але підслуховувати ці розмови в жодному разі не можна, бо за таке Бог покарати може.

Водохрещі, Водохреща, Ордань, Ардан, Йордан - свято, що відзначається **19 січня**, має й іншу назву — *Богоявлення*.

На відміну від багатьох інших свят, що поєднали традиції народні й церковні, це суто християнське свято, воно прийшло до нас із запровадженням християнства.

Коли Ісусу Христу виповнилося тридцять років, він прийняв хрещення від Івана Хрестителя на річці Йордан. Християнські перекази оповідають, що коли Син Божий виходив із води, небеса розкрилися, і в цю саму мить на плече його опустився голуб. Це був Святий Дух. Звідси й пішла традиція хрещення у воді.

До речі, усі більш-менш значні церковні свята супроводжуються освяченням води. Уперше людина занурюється у святу воду під час хрещення, зазвичай невдовзі після народження. Таким чином людина «оновлюється» для майбутнього достойного життя. Свячена вода неодмінно має бути присутня під час освячення храмів, жилих і господарських будівель, а також усіх предметів, що використовуються під час богослужіння. Свячена на Водохреще вода має вживатися натще. Вважається, що саме за цієї умови вона має найбільшу силу. До магічних властивостей свяченої води відносять здатність гамувати пристрасті, відганяти від оселі злих духів, дарувати хворому одужання часто навіть від невиліковних хвороб. Деякі священники переконані, що не існує ліків, кращих за святу воду.

Світ наш сповнений гріхів, а церква, освячуючи воду, повертає водній стихії первинну чистоту. Священники акцентують увагу на тому, що Бог не творить чудес там, де людина їх очікує просто з цікавості, без щирого наміру скористатися ними задля власного спасіння. Щоб свячена вода приносила користь, необхідно дбати про чистоту власних думок і вчинків.

За тиждень до свята чоловіки вирубують із річкового льоду хрест великого розміру, обливають червоною фарбою або й просто буряковим квасом. Так само з льоду вирубують престол побіч хреста. Завершують святкову композицію соснові або ялинові гілки у вигляді арки — це «царські врата».

На березі річки, знову ж таки біля льодового хреста, відбувається ще одне нетривале святкове богослужіння, потім священник занурює в річкову воду (в ополонку) хрест під спів хору «Во Йордані хрещуся тобі, Господи...». Ось тепер вода вважається освяченою, і люди набирають з ополонки у принесений із собою посуд свячену воду. Після всіх процедур громада повертається додому. За народними віруваннями, коли священник опускає хрест у ополонку, з річки вистрибує нечиста сила, і гуляє вона землею до тої пори, поки якась жінка не випере в річці білизну. Господині не квапилися повертати нечисту силу у воду — хай побільше її загине від сильних морозів.

За легендою, на Водохрещення вода в річці на якусь мить перетворюється на вино.

Принісши додому свячену воду, господар кропить усе в оселі й господарстві. Уся родина сідає до столу, перед їжею випивши свяченої води. Після обіду дівчата йдуть до річки, щоб умитися йорданською водою — задля вроди та здоров'я. Подекуди зберігається звичай співати господарю оселі величальні пісні:

Гей, пане господарю,
У господі, як в раю:
У тебе воли половії,
У тебе плуги золотії,
У тебе двори кедровії,
У тебе столи калиновії...

Величальні пісні годиться завершувати побажаннями добра, щастя, злагоди та багатства, наприклад, такими:

Гей, пане господарю,
Щасти, Боже, з Йорданом,
І з водицею, і з царицею,
З усім домом, з усім добром,
І з синами-соколами,
І з дочками-чічками...

У відповідь на таке щедре побажання всього найкращого господар дому обдаровує співців грішми.

Перший понеділок після Водохрещення — святий. Цього дня можна їсти тільки пісні страви.

20 січня — Собор Предтечі та хрестителя Господнього.

Предтеча — значить «попередник». Святий Іван, за церковними переказами, був посланий Богом, щоб допомогти людям підготуватися до з'явлення Ісуса Христа. А коли сам Ісус Христос забажав охреститися в нього, то Іван Предтеча виконав закон. Таким чином Спаситель показав приклад святого хрещення, дав людям зрозуміти, що закон Божий слід виконувати.

Друга назва цього свята — Посвятки. Цього дня хазяїн дому встає рано-вранці й пригощає свійських тварин тим хлібом, що лежав під образами в домі ще від багатой куті. За народними уявленнями, ці різдвяні дари зроблять худобу плідною.

Від цього дня для жінок уже час братися до роботи. До речі, в усі головні зимові свята жінкам і дівчатам не можна ходити по воду — це роблять за них чоловіки й парубки. Чоловікам же не варто забувати, що від Різдва Христового до дня Івана Хрестителя не можна ходити в шинок — гріх великий, ще вода не свячена.

15 лютого – Стрітення (Срітення). Ісус Христос у віці сорока днів від народження був принесений до Єрусалимського храму. Його матері, як і будь-якій жінці, закон церковний забороняв уходити до храму. А вже після

того, як необхідний термін вийде, мати повинна принести до храму жертву — дві горлиці та два

голубенятка. Коли мати Ісуса Христа прийшла до храму разом із Йосипом і маленьким Ісусом, туди ж навідався праведний старець Симеон. Йому було откровення, що він не помре до тих пір, аж поки не побачить Спасителя. Симеон узяв дитину на руки й благословив її. Там же, у храмі, була того дня й Анна Пророчиця. Вона також дарувала своє благословення Сину Божому.

За народними уявленнями, літо зустрічається з зимою два рази на рік: на день святої Анни (3 грудня) й на день Стрітіння.

Зиму, стару, сиву й зігнуту, попід руки веде Дід Мороз. Натомість літо — весела вродлива дівчина. У зими одяг подертий, хустка на голові в дірках, торба за плечима порожня, а в літа одяг новий, гарний, квітами мережаний, а в руках — сніп пшениці.

Зустрічаючись на дорозі, стара баба Зима та молода дівчина Весна жартують і бажають одне одному здоров'я. Літо жартома дорікає Зимі: «Я оце робила й працювала, а ти поїла й попила!» Вони сперечаються, кому слід піти далі, а кому — вернутися. Якщо цього дня до вечора потеплішає, значить, літо перемогло в цій суперечці, а якщо стане холодніше, значить, поки що більше пощастило зимі.

Цього дня господарі ворожать на майбутній урожай, виставляючи на ніч тарілку із зерном за поріг. Якщо зранку зерно вкрите рососою, значить, урожай буде добрий, а якщо роси немає, значить, поганий.

За старих часів прийнято було в цей день святити воду в церкві, а також свічки. Ці свічки вважалися оберегом від грози — їх запалювали саме під час грому й грози для захисту людей і тварин. Саме тому ще одна назва свята — Громиця. По поверненні з церкви після освячення свічок запалювали їх, вважаючи, що це допоможе уникнути весняних повенів і суворих морозів. Посвячену воду найкраще набирати в невикористований новий посуд. Ця вода, за народними уявленнями, має надзвичайну магічну силу, вона є цілющою, у першу чергу від пристріту. Не тільки людей можна лікувати цією водою, але й худобу, птицю, бджіл.

Посвячену на Стрітіння свічку давали небіжчику в руки під час читання відхідної молитви.

День святого Власа - 24 лютого. За часи запровадження християнства на Русі не вдалося остаточно знищити всіх язичницьких богів, пам'ять про яких збереглася у фольклорі, географічних назвах і віруваннях. Одне з таких стародавніх вірувань — про бога Велеса, покровителя великої рогатої худоби. Ім'я Велеса згадується і в літописах, і в рукописах давніх слов'янських угод. А після християнізації Русі язичницькі боги були замінені християнськими святими. Отже, обов'язки язичницького Волоса перебрав на себе святий Влас.

За легендою, святий Влас жив у IV столітті, опікувався простими людьми й дикими звірами. А християнська церква «підіграла» цей день до

церковного дня вшанування мученика Власія, єпископа севастійського. Перекази про нього не є поширеними.

Святий Влас — покровитель худоби. Цього дня треба окропити худобу свяченою водою та обкурити ладаном. За старих часів господарі служили молебен прямо у своєму дворі, носили до стайні образ святого Власа, щоб худоба була здорова та плідна.

Колись на цей день молодиці пили горілку в корчмі, а потім, повернувшись додому, жартома били чоловіків дошкою для прядіння льону — вважалося, що від цього худоба буде слухнянішою. Узагалі, кожної п'ятниці лютого не можна прясти, шити й запрягати худобу, оскільки ці дії загрожують господарям хворобою та неврожаєм.

Масляна символізує проводи зими та зустріч із весною. За церковною традицією тиждень називається сирним або м'ясопусним — через набір страв, які прийнято готувати протягом цього періоду.

Це свято не закріплене за певним днем на календарі, воно відзначається протягом останнього тижня перед Великим постом.

Масляна поділяється на три частини:

зустріч у понеділок;

широкий четвер;

прощальна неділя.

Це є останній тиждень напередодні Великого посту. У перший день Масляної традиційно готують холодець зі свинячих ніжок і святкують. Це так звані «ніжкові заговини».

Молодь після вечері збирає кістки й кидає їх у ворота. За народним повір'ям, якщо людина не докине до воріт кісткою, то не доживе до Великодня.

Це свято супроводжують і співи, наприклад, такі:

Вип'ємо, родину,

Щоб жито родило,

І жито, і овес,

І зібрався рід увесь.

Молодиці (заміжні жінки) зранку в понеділок ідуть до корчми, кладуть на стіл палицю — колодку. Потім усі почергово омотують цю палицю полотном, наче сповиваючи її. Це дійство має назву «справляння колодки».

Жінки п'ють і вітають одна одну з народженням колодки. Коли молодиці нарешті розходяться з корчми, палиця залишається на столі до наступного дня. Так вони збираються аж до суботи:

понеділок — колодка народилася;

вівторок — колодка хрестилася;

середа — колодкові похрестини;

четвер — колодка померла;

п'ятниця — похорон колодки;

субота — оплакування колодки.

Незважаючи на те, що колодка «померла», ніхто в ці дні не сумує, оскільки в пам'яті народу життя та смерть пов'язані нерозривно, не існують

одне без одного. До того ж це жартівлива традиція, тож засмучуватися нема чого.

У понеділок, під час Масляної, жінки відвідують оселі, у яких є дорослі неодружені парубки й незаміжні дівчата на порі, та прив'язують до материних ніг колодку. Це начебто жартівлива кара за те, що діти досі неодружені. Дівчата на порі оздоблюють колодки стрічками та квітками й прив'язують їх до лівої руки парубкам. У свою чергу парубки мають обдаровувати дівчат грішми, прикрасами та ін.

За народними уявленнями, господині повинні зустрітися в четвер і добре випити й погуляти. Вважається, що від цього худоба буде здоровішою. А от прясти на цьому тижні категорично забороняється, бо вважається, що в цьому разі масло буде гірке.

Дуже важливий етап святкування Масляної — частування тещі, яке відбувається в п'ятницю. Саме від Масляної бере свій початок вислів «до тещі на млинці». Якщо молодята побралися недавно, то теща запрошує «на млинці» зятя, а також інших родичів. До речі, якщо теща добра, то за старих часів її запрошували в гості на другий день різдвяних свят, а якщо зла, то на третій. Гостювати приїжджала не тільки теща, але й інші родичі. Тещу слід пригощати добре, щоб «горло не всихало». Отримавши запрошення, теща заздалегідь повинна була прислати або принести в оселю молодят усе необхідне для приготування млинців: сковороду, посуд для замішування тіста, ложки, черпаки тощо. А тесть мусив цього ж вечора прислати в дім молодих борошно, масло, олію та все інше, що необхідно для млинців.

Нехтування цим важливим і дуже приємним для родичів звичаєм могло за старих часів обернутися образою тещі, зневагою від родичів та осудом усієї громади. Це було не просто застілля, а своєрідна передача-досвіду — молоді запрошували старших не стільки на святкове частування, скільки щоб навчали, як жити слід. Зараз ця традиція дотримувана менш строго.

Головна страва на Масляну — млинці зі сметаною, вареники із сиром, гречані млинці на смальці та інша обрядова їжа. Кажуть, нібито ще давні римляни приносили в жертву богу Бахусові ритуальне печиво з тіста — щось подібне до слов'янських млинців. Оладки та млинці — ритуальна страва слов'ян ще з язичницьких часів. Ця обрядова їжа вважається старими людьми необхідною для породіль, хворих людей, нею частували одне одного при народженні дитини, при поминанні померлих. Млинці на Масляну можуть бути різні: і прісні, і солодкі, і з начинкою, і дріжджові та ін. Борошно для таких млинців дозволяється вибирати найрізноманітніше: гречане, вівсяне, просяне, ячмінне, пшеничне, горохове тощо.

Надзвичайно таємничим за старих часів був обряд власне приготування млинців. Готувати опару для тіста господині старалися так, щоб ніхто з членів родини цього не бачив. Щоб ніхто точно не підглядав, хазяйка навіть йшла вночі до водойми, іноді готувала опару зі снігу.

Ті українці, які ретельно дотримуються всіх звичаїв, протягом усього тижня, кожного дня, варять вареники. Ясна річ, не кожна господиня в змозі дотримуватися такої традиції, оскільки приготування вареників — досить копітка справа.

За народними легендами, можна побачити справжню відьму, якщо в неділю на Масляну взяти з останнього вареника сир, зав'язати в марлю або щось інше, покласти в рот і так тримати до ранку. Зранку ж треба піти до церкви й вистояти всю службу, жодного разу не поворухнувшись. Потім слід сховати сир і зберігати його до Великодня. А вже на Великдень треба бути дуже уважним: стати на паперті й дивитися, яка жінка підійде привітатися — оце ж і є відьма! Але не можна забувати, що до подібних історій слід ставитися певною мірою скептично.

Якщо ви змогли втримати в роті вищезгаданий сир із вареника, то у вас шанс побачити ще й домовика, а не лише відьму. Для цього, виконавши решту умов, пов'язаних із сиром, на Великдень треба вилізти на хату й там побачити домовика.

Останній день Масляної — Прощена неділя. Це суто християнський обряд, за яким не можна постувати з гріхами на душі. Першими просять одне в одного пробачення священник і парафіяни одразу після вечірньої служби. Літні люди в цей час відвідують усіх рідних, друзів і просто знайомих, щоб пробачити одне одному заподіяні кривди. Дехто традиційно відвідує померлих родичів на кладовищі, прохаючи про прощення всіх завданих образ. За старих часів люди були переконані, що саме недільного вечора відбуватиметься Страшний суд, тож цього дня дуже побожні люди намагалися якнайрідше виходити з дому, пригадували власні гріхи й у жодному разі не вживали алкогольних напоїв.

До речі, перший млинець — свого роду символ сонця, спечений цього тижня, призначається для поминання померлих. Іноді цей млинець віддають жебракам, щоб і вони поминали померлих близьких людей.

Після останньої скоромної вечері кожен член родини бере зварене натвердо яйце, об лоба розбиває його. Розбивши таким чином яйце, треба дуже швидко переступити через поріг і вже за порогом з'їсти яйце. А робиться це для того, щоб суворий піст так само швидко минув, як людина через поріг переступила.

Загалом побожним людям цей тиждень дає можливість досхочу попоїсти напередодні суворого посту, а іншим — порозважатися досхочу.

Цей день відзначають раз на чотири роки - *преподобного Касіяна* припадає **29 лютого**. Приказка «Чого це ти Касіяном дивишся» дає чітке уявлення про те, яким народ бачив цього святого: понурим, недобрим. Не дуже добрим знаком вважалося раніше, якщо дитина народжувалася на день Касіяна — «не буде із цього народженого добра».

За народними віруваннями, у Касіянів день не можна виходити до сходу сонця з дому, оскільки якщо Касіян подивиться, то людина може захворіти й навіть померти.

Сердитий Касіян часто зображується у фольклорних творах із довгими віями та бровами, зі злими очима, що несуть загибель білому світу.

Існує легенда, що виправдовує Касіяна. За нею преподобний Касіян опікується тим, щоб чорти не мали часу будувати плани зі згубною для людей метою. Щоб «відволікти увагу» чорта, святий весь час б'є його

молотом по голові — не дає отямитися. Лише один раз на чотири роки йде святий Касіян помолитися до церкви, щоб попросити в Бога сил для своєї нелегкої «роботи» з нечистою силою. А поки він молиться, чорти мають дешицю дозвілля. Саме тому не можна цього дня виходити з дому до сходу сонця: не від погляду Касіяна гине все живе, а від витівок розлючених чортів, які надолужують усі капості, яким не давав здійснитися протягом цілих чотирьох років преподобний Касіян.

Ті, хто народились цього дня, вважаються нещасливими: раз Касіян кинув оком — не буде добра з цього дитяти.

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ (колядка)

Добрий вечір тобі, пане господарю! Радуйся!
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

Застеляйте столи та все килимами! Радуйся!
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

Та кладіть калачі з ярої пшениці! Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

Бо придуть до тебе три празники в гості, радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

Ой перший вже празник — Святее Рождество. Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

А другий вже празник — Святого Василя. Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

А третій вже празник — Святі Водохрещі. Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

А що перший празник зішле тобі втіху. Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

А що другий празник зішле тобі щастя. Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,
Син Божий народився

А що третій празник зішле нам всім долю. Радуйся!

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився
Ой радуйся, земле,

Син Божий народився

Зішле нам всім долю, Україні волю. Радуйся!

Ой радуйся, земле,

Син Божий народився

Ой радуйся, земле,

Син Божий

народився

67.

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ
(КОЛЯДКА)

Велично

Доб-рий ве-чір то-бі, па-не го-спо-да-рю! Ра-дуй-ся!
Ой ра-дуй-ся, зем-ле, Син Бо-жий на-ро-див-ся.

The image shows a musical score for the carol 'Добрий вечір тобі'. It consists of two staves of music in a 2/4 time signature with a key signature of one flat (B-flat). The melody is written on a treble clef staff, and the accompaniment is on a bass clef staff. The lyrics are written below the notes. The first staff ends with a double bar line and repeat dots. The second staff ends with a double bar line and repeat dots.

В ВИФЛЕЄМІ НОВИНА
(КОЛЯДКА)

В Вифлеємі новина, Діва Сина породила.

Породила благодати непорочна Діва Мати Марія. (Двічі)

Слава Божа і хвала у вертепі настала:

З неба ангели злітають, з Сином Божим прославляють Марію. (Двічі)

Серед темної ночі дивне світло б'є в очі —

Ясна зоря засвітила, де Дитятко породила Марія. (Двічі)

Недалеко пастирі пасли стадо в долині,

До вертепу прибігають і з Дитятком тут вітають Марію. (Двічі)

На коліна припадають, подарунки складають:

«Що убогий дати може, жертвуємо, Сину Божий, Марії.» (Двічі)

Ще приходять три царі, аж зі сходу звіздари,

Для Ісуса ставлять щиро ладан, золото і миро Марії. (Двічі)

І ми також поспішим, Богу дари принесім,

У покорі прибігаймо, з Сином Божим всі вітаймо
Марію.

В Вифлеємі новина

110.

Повільно

В Ви - фле - є - мі но - ви - на. Ді - ва си - на по - ро - ди -
ла. По - ро - ди - ла вбла - го - да - ти не - по - роч на Ді - ва
Ма - ти - Ма - рі - я. По - ро - // рі - я.

The musical score is written on three staves in G major (one sharp) and 4/4 time. The tempo is marked 'Повільно' (Ad libitum). The first staff begins with a 4-measure phrase marked '4.4'. The second staff contains the main melody with lyrics. The third staff includes a first ending (marked '1') and a second ending (marked '2') leading to a double bar line.

НОВА РАДІСТЬ (колядка)

Нова радість стала,
Яка не бувала:
Над вертепом звізда ясна
Увесь світ осіяла.
Над вертепом звізда ясна
Увесь світ осіяла.

Пастирі з ягнятком
Перед тим дитятком
На коліна припадають,
Царя-Бога вихваляють.
На коліна припадають,
Царя-Бога вихваляють.

— Просим тебе, Царю,
Небесний владарю,
Даруй літа щасливії
Цього дому господарю.
Даруй літа щасливії
Цього дому господарю.

Просим тебе, Царю,
Просимо всі нині:
Верни волю, пошли славу

Нашій ненці-Україні.
Верни волю, пошли славу
Нашій ненці-Україні.

66.

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА
(КОЛЯДКА)

Поважно

Но - ва ра - дість ста - ла, я - ка не бу - ва - ла:
над вер - те - пом звіз - да яс - на у - весь світ о - сі - я - ла.

ОЙ ЧИ Є, ЧИ НЕМА ПАН ГОСПОДАР ДОМА
(ЩЕДРІВКА)

Ой чи є, чи нема
Пан-господар дома?
Щедрий вечір, добрий вечір,
Пан-господар дома.

Ой нема, ой нема,
Десь поїхав до міста
Щедрий вечір, добрий вечір,
Десь поїхав до міста.

Поїхав до міста,
Деревню купує.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Деревню купує.

Деревню купує,
Світлицю будує.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Світлицю будує.

А у тій світлиці,
Три столи стусові.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Три столи стусові.

А на тих трьох столах
Три обруси лягли.

Щедрий вечір, добрий вечір,
Три обруси лягли.

А на тих обрусах –
Три келихи золотих.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Три келихи золотих.

А в першій келиху –
Хліб житній-пшеничний.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Хліб житній-пшеничний.

А в другій келиху –
Саме чисте вино.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Саме чисте вино.

А в третій келиху
Є пиво і вино.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Є пиво і вино.

♩ = 72

Ой чи є, чи не-ма Пан-гос-по - дар до-ма?

Щед-рий ве-чір, доб-рий ве-чір, Пан-гос-по - дар до-ма.

МАЛАНКА
(обрядова щедрівельна пісня)

Що ой учора, із вечора
Пасла Маланка два кочура (2)

Ой пасла,пасла – загубила,
Пішла шукати – заблудила (2)

Наша Маланка малесенька
Як конопелька тонесенька | (2)

Наша Маланка неробоча

На ній сорочка парубоча | (2)

Наша Маланка не сама ходить
Нашу Маланку парубки водять | (2)

Наша Маланка током-током
За нею хлопці скоком-скоком | (2)

Наша Маланка украдена
В далекі краї заведена | (2)

Ой господарю-господаречку
Пусти в хату Маланочку | (2)

Нехай вона погуляє
Як рибочка по Дунаю | (2)

Як щука-риба з окуньцями
Наша Маланка з молодцями | (2)

Нашій Маланці ніяка плата
Пару калачів, горілки кварта (2)

The musical score is written on two staves. The first staff begins with a tempo marking of quarter note = 52 and a dynamic marking of 'Одна'. The lyrics 'Шо ой у - чо - ра' are written below the first staff. The second staff begins with a dynamic marking of 'Разом' and the lyrics 'із - ве - чо - ра'. The third staff continues the melody with the lyrics 'Та й па - сла Ме - ла - нка' and 'два ко - чу - ра.'. The score includes various musical notations such as notes, rests, and slurs.

«АНДРІВСЬКІ ВЕЧОРНИЦІ»

Дата проведення:

Місце проведення:

Час проведення:

Аудиторія:

(сцена має вигляд української хати: вікно з вишитими фіранками, збоку – піч, рогачі, лопата. З іншого боку – стіл, накритий вишитою скатертиною. На столі – макітра, свічник, хліб, глечик. З обох боків сцени - лави, накриті домотканими доріжками. Стіни прикрашено рушниками. На сцені з'являється господиня)

Господиня: Щось не йдуть дівчата, вже пора б! І надворі стемніло, а їх все нема і нема...

(чути спів дівчат, які йдуть через зал)

1-ша дівчина: Добрий вечір паньматко! А чи можна завітати до вас на вечорниці?

Господиня: Проходьте, проходьте! Я уже заждалась на вас. Так сумно самій сидіти. А прийдете, заспіваєте, засмієтесь, і моє серце веселішає, немов помолодшало років на двадцять. А коржа ж ви принесли? Сьогодні ж Андріївський вечір.

(дівчата подають господині корж в хустці)

Господиня: Цю калиту ми поставимо до столу, прикрасимо її калиною, щоб сяяла на столі весь вечір. Дівчата, а ну, ідіть до мене ближче, я вам розкажу, як Калиту випікати. Калита – найвеличніша ознака нашого свята. Кожна з вас повинна взяти участь у приготуванні калити, скільки б вас тут не було. Робиться калита із прісного тіста, солодкого, з медом, у вигляді тонкого коржа. «Рік стоншився» - кажуть люди. Місити тісто треба по черзі. Починає – найстарша дівка, а закінчує – наймолодша.

(дівчата місять тісто)

Господиня: Додайте до борошна яєць, меду, маку аби наша калита була смачна. Ви розкатайте тісто, а ви ліпіть узорі – колоски, промінчики, зубчики. У нас багато людей на святі, то й більше треба зубців на калиті, щоб було що кусати. По – особливому складають і дрова в печі: навхрест. Сьогодні треба, щоб ломачка на ломачці тільки так лежала. Це символ сонця і вогню. Розпалювання дров – то важлива ритуальна дія, адже вогонь випікає калиту. Тому, розводячи його, тричі приказуйте:

Гори вогонь ясно,
Спечи нам калиту красно,
Щоб ми її кусали
І горя не знали.

Господиня: О! Піч вже вогнем надихалася і напалилася, пора і калиту саджати. Наталко, ану окропи перед калитою дорогу! При цьому обов'язково треба приказувати:

Водице – студенице, окропи калиті дорогу,
До печі від порогу, а від печі до стелі,
Щоб ми були гарні та веселі!

Господиня: А тепер, дівчата, помийте руки

(дівчата миють руки, а господиня вмиває їх, приказуючи: «Аби ви були красні – прекрасні, як наша калита! Щоб вона так славно спеклася, як ви потрудилися»)

Господиня: А поки наша калита печеться, йдіть, дівчата, на вулицю сіяти конопляне сім'я. Це символізує шлях до створення сім'ї.

Всі дівчата (трічі): Сонце до заходу,
А коноплі до сходу.
Калитою радію,
Конопельки я сію,
Підтичкою волочу,
Бо дуже заміж хочу.
Дай, доле, знати,
З ким буду життя мати.

(через край авансцени проходить чоловік)

Перехожий: Дівчата, позичте борони!

Дівчата: Борона у вівсі!

Перехожий: То виходьте заміж усі!

Дівчата: Дядьку, а де ключі?

Перехожий: Там же, у вівсі, щоб ви посивіли всі!

(дівчата кидаються на перехожого з кулаками)

Перехожий: Ні, ні, дівчата, у пшениці, щоб усі ви були молодиці!

Дівчата: Дякуємо! Зі святом вас!

1-ша дівчина: А давайте, на бобах поворожимо!

(дівчата по черзі набирають в жменю бобів та рахують їх, в кого парна кількість – буде в парі, в кого ж не парна – сидітиме ще в дівках)

2-га дівчина: А ну вас, з вашими бобами, давайте краще на чоботях.

(дівчата переставляють від кутка до кутка свої чоботи, чий першій – скоро заміж вийде)

3-тя дівчина: Вареники вже майже готові, тож, може на них ще спробуємо.

1-ша дівчина: Так собаки ж нема!

Господиня: Боже мій! За готуванням і забула, що кіт мій ще з вчорашньої ночі в коморі зачинений. Зараз я його внесу до хати, а ви тим часом поназначайте, де чий вареник. От він вам і наворожить.

(господиня вносить кота, який по черзі починає хапати вареники)

Господиня: Подивіться, яка наша калита кругла та запашна. Красою і теплом засяяла вона на всю світлицю, всеньку оселю звеселила.

(калиту передають із рук в руки)

Дівчата (співають): А в тому саду чисто метено,
Ще й хрещатим барвіночком дрібно плетено.
А в тому саду ніхто не бував,
Лиш молодий Андрієчко коня попасав.

Коня попасав, на дудочку грав,
З буйним вітриськом Андрієчко розмову мав.
(за дверима чути стукіт)

2-га дівчина: Ой! Там щось грюкнуло.

Господиня: Та то вам придалося, нікого там нема.

(знову чути стукіт, дівчина тягне за комір хлопця)

1-ша дівчина: То це ти хотів нам шкоди наробити? Зараз покараємо тебе.

2-га дівчина: Давайте кинемо його в воду!

1-й хлопець: Відпустіть мене, я відкуплюся! Я вам пісеньку заспіваю.

1-ша дівчина: А чи багато буде користі нам від твоєї пісні?

2-га дівчина (тримаючи хлопця за комір): Та нехай уже співає!

Хлопець (співає): Чи я, тату, не доріс,

Чи я, тату, переріс?

Чи не рублена хата,

Що не люблять дівчата.

1-ша дівчина: І не проси, все одно не відпустимо. Ми для вас же, для хлопців стараємось, а ти заважаєш нам вечерю готувати.

Хлопець: Я більше не буду заважати, а як відпустите, то веселих хлопців повну хату приведу.

2-га дівчина: Правда приведеш?

Хлопець: Їй Богу, приведу!

(хлопець виходить за двері)

1-ша дівчина: А поки хлопці прийдуть, давайте заспіваємо!

2-га дівчина: А якої?

3-тя дівчина: Ну хоча б оцієї...»Чи я не хазяйка».

(дівчата співають пісню «Чи я не хазяйка»)

Господиня: Оце так пісня. Ваше щастя, що хлопці її не чують, а то сидіти б вам у дівках до сивого волосся.

2-га дівчина: А я іншу, гарну та веселу пісню знаю. Але для неї треба діда.

1-ша дівчина: То не біда! Я сама на діда приберуся.

(дівчата співають пісню «Ой під вишнею»)

3-тя дівчина: Дівчата, а де ж це ті веселі хлопці? Може, вони і не прийдуть?

1-ша дівчина: Прийдуть! Прийдуть!

2-га дівчина: А пригощати ми їх будемо?

2-га дівчина: Звичайно, звичайно. Ми вже і пиріжків напекли: із маком, із сиром, із квасолею, із капустою та ще й з секретом. Який хочеш – вибирай. А крім того є ще для них горщик із секретом.

Дівчата (навперобій): Покажи! Покажи!

(знадвору чути голоси, на сцену заходять хлопці)

1-й хлопець: Добрий вечір, дівчатонька, помагай Боже!

2-й хлопець: Вечорниці час уже розпочинати!

3-й хлопець: Ми роботи не боїмось ані трошки, навіть вмієм чисто мити миски й ложки! Добрий вечір всім у хаті!

Дівчата: Доброго здоров'я!

Хлопці: Боже допоможи!

Дівчата: Спасибі!

1-й хлопець: З калитою будьте здорові!

2-й хлопець: З калитою золотою, з пресвітлим празником!

Господиня: Спасибі, будьте й ви здорові!

1-ша дівчина: До нас, до нас парубочки!

Бо в нас вечорниці!

2-га дівчина: А в нашої господинечки

Тесові полиці.

Господиня: Ну що ж, коли всі зібралися, то підносимо калиту!

(дівчата несуть калиту на стрічці)

Всі (тричі): Сонце заходить, а калита сходить!

Господиня (несе горщик з кашею): Калита наша, оце тобі каша, а нам дай краси й сили, щоб усі ми славно жили.

2-й хлопець: Оце так калита! Славна та красна, на весь світ прекрасна!

(хлопці вішають калиту і всі співають)

Ой калита, калита!

Із чого ж ти вилита? *(двічі)*

Ой я з жита сповита,

Та і сонцем налита.

Для прекрасного цвіту

По білому світу!

(хлопці біля печі розмішують сажу, а господиня виносить коцюбу і рогач)

Господиня: Коцюбу, рогачі і пічну лопату ніколи не кидають, а лише ставлять. Вони завжди біля печі, біля вогнища.

(кладає навхрест: рогач знизу, а коцюба – зверху)

1-й хлопець: Я – пан Калитинський, прошу пана Коцюбинського калиту кусати! Хто першим до сонцесяйної калити поїде?

2-й хлопець: Дозвольте мені!

1-й хлопець: Тоді витанцюй собі коня. Танцювати треба від порога, хто зачепить коцюбу чи в танці схибить, того вимажу в сажу! Хто при кусанні калити не зможе відповісти на моє запитання чи засміється – того також позначу чорною сажею.

(дівчата радяться)

1-ша дівчина: Дівчатоньки, а яку ми пісню йому заспіваємо?

2-га дівчина: Може, «Конопельки»?

3-тя дівчина: Ні! Для нього тільки «Чебиряйчика».

(хлопець стрибає під пісню «Ой на горі жито сидить зайчик»)

1-й хлопець: Гарно вискавав! Тепер сідлай «коня». Запальним танцем ти виборів право першому їхати до калити.

2-й хлопець: Діду, діду! Я до тебе їду!

1-й хлопець: Чого?

2-й хлопець: Калиту кусати!

1-й хлопець: А я буду по писку кресати!

2-й хлопець: А я – вкушу!

1-й хлопець: А я – вкрешу?

(2-й хлопець намагається стрибнути і вкусити калиту)

1-й хлопець: А по чому нині на базарі кіло побрехеньок?

(2-й хлопець і всі присутні починають сміятися, за що отримує сажею по обличчю)

3-й хлопець (заглядає в горщик): А що це тут так смачно пахне?

1-ша дівчина (б'ючи його о пальцях): Еге! А куди це ти лізеш? Ще не заслужив, а уже їсти хочеш?

2-й хлопець: А чим би то я мав заслужити?

1-ша дівчина: А от що я для тебе витягну, про те прислів'я чи приказку скажеш. Ось для тебе... *(витягує кінчик ковбаси)*. Кажи!

2-й хлопець: А щоб тобі ця ковбаса та й до носа приросла!

3-й хлопець: Дівчата, а де ж це ваші вареники? Почастуйте вже нас.

Господиня: От зараз ми вас почастуємо.

(співають з інсценізацією)

Дівчата: Наші хлопці вареників хочуть(двічі)

Хлопці: Наваріть милії, наваріть милії, наваріть, у-ха-ха, наші чорнобривії

Дівчата: Та й дров не маєм, наші ви хорошії,
Та й дров не маєм, наші ви пригожії.

Хлопці: Нарубайте милії, нарубайте милії, нарубайте, у-ха-ха, наші чорнобривії

Дівчата: Та ж рубать не вміємо, ви наші миленькі,
Та ж рубать не вміємо, наші соловейки

Хлопці: Научіться, милії, научіться милії, научіться, у-ха-ха, наші говорливії

Дівчата: Та і сил не маєм, наші ви ж хорошії, на і сил не маєм, статні та пригожі

Хлопці: Не балуйте милії, наваріть милії, пригостіть усіх нас, гарні й чорнобривії

Господиня: А давайте пригостимо їх пирогами. Та спочатку почастуйте Андрія, сьогодні ж свято його.

1-ша дівчина (підносячи пиріжок співає): З'їж, Андрію, пиріжок.

Він дуже смачненький,

А у ньому всередині

Мачечок дрібненький.

(хлопець кусає, а там клоччя)

1-й хлопець (співає): Чи ти, дівко, зроду-віку

Пирогів не їла,

Що ти свої пироги

Клоччям начинила.

Нехай тебе лихий знає

З цими пирогами,

Ти би краще розкидала

Їх помежи псами.

Господиня: Годі вже, не ображайся,сьогодні ж день такий. А в нас ще багато бажаючих до калити їхати.

(всі бажаючі продовжують кусання калити, коли всі спробували – калиту знімають)

1-ша дівчина: Дівчатам, що над нею трудилися, роздаю так. А з хлопців-гультаїв викуп або п'ятак.

(викуп може проходити в формі імпровізованої концертної програми з ігровими моментами)

Хлопці: Калита, калита, смачна і солодка була!

Дівчата: А ми її з'їли та й до сонця полетіли!

1-й хлопець: Погуляли, повеселились вдосталь. Час уже й додому.

1-ша дівчина: Дякуємо Вам, господинечко, за теплу хату, за солодку калиту та смачну вечерю.

Всі (вклоняючись): На все добре!

Господиня: Помагай і вам Бог! Ходіть здорові!

СЦЕНАРІЙ ДИТЯЧОЇ РОЗВАЖАЛЬНО - ІГРОВОЇ ПРОГРАМИ «ІЗ НЕБА В УКРАЇНСЬКИЙ КРАЙ ІДЕ ЗИМОВИЙ МИКОЛАЙ»

Дата проведення:

Місце проведення:

Час проведення:

Цільова аудиторія:

Дійові особи: Сніговик, 2 Янголи, чортик

(сцена святково прибрана гілочками сосни та ялини, по центру розміщена ікона святого Миколая - Чудотворця)

Лунають позивні пісні «А хто, хто, Миколая любить», на сцені з'являється Сніговик

Сніговик: Мир і щастя вашій хаті,

Щоб були ви всі багаті,

Щоб біда вас не стрічала,

Тільки радість звеселяла.

Лихо хай вас омине,

Чи пізнали ви мене?

По снігу покатайте –

Я підросту,

Внесіть в хату –

Я пропаду.

Не здогадалися? Тоді ось вам ще одна загадка:

На дворі мороз тріщить,
Він із віником стоїть.
А як сонце припече,
Кине віник і втече.

А тепер? Все вірно, я – Сніговик. Тепер ви знаєте, хто я, а я про вас – нічогісінько. Тож, давайте я і з вами познайомлюсь. *(звертаючись у зал)* Тебе як звати? А тебе? Ой, ні, так я буду довго з вами знайомитись. Давайте, за мою команду, ви всі голосно назвете свої імена. Приготувались. Три-чотири. *(діти голосно називають свої імена)*. От тепер ми знайомі. А чи знаєте ви, що сьогодні за свято? *(відповідь дітей)*.

Правильно, сьогодні – день святого Миколая. В цей день трапляються всілякі дива.

З небес на землю в час нічний
Приходить Миколай святий.
Дарунки щедрі він приносить,
Здоров'я вам у Бога просить.
Чудес чекає весь народ,
Усяких благ, земних щедрот.
Із неба в український край
Іде зимовий Миколай!
Тож, і ми часу не гаймо,
Світле свято зустрічаймо!

Чуєте? Під ногами сніг рипить, хтось до нас сюди спішить. Піду подивлюсь, хто б це міг бути.

(на сцену з протилежного боку виходить чорт, у нього в руках книжка «ГРІХИ»)

Чортик: Привіт, дзень добрий, гутен таг! *(Кланяється)*.
Вітаю вас на різний смак.
Мене звать Антипком,
До вас примчав я аж із пекла,
У вас – зима, в нас – хата тепла,
У вас – мороз за хвіст щипа *(показує хвоста)*,
І снігу в очі насипа,
Не дивиться, що я тут гість,
Морозить, студить, як на злість.

Я без шапки, без кожуха, відмерзають хвіст і вуха.
От біда! Чи довго ждати, поки влізу десь до хати,
Де живуть погані діти, треба ж кості розігріти!
Ух, ух, ух, ух.... Замерзає в мене дух!
Не pomoже тут і плач – Грійся, чортику, та й скач!
(починає танцювати)

(В кінці залу задзвонили дзвони).

О, це вже ангели сходять з неба,
Десь би тут схватись треба.

(Шукає, де б сховатись, ховається за завісою. По залу йдуть Янголи, з книгами у руках, виходять на сцену)

Сніговик: Сніги покрили поля і гори,
Інеєм блищать і ліс, і гай.
Іде до нас крізь ниви й бори
Святий Угодник – Миколай!
За ним рушають янголята,
Тримають книги у руках:
Що, де, кому з вас треба дати,
Все записали в тих книжках.

1-й ангел: Де з молока тече дорога,
Де безліч зір, де царство Бога,
Ми звідти йдем і вість веселу
Несемо у вашу я оселю.

2-й ангел: З'явилися, діти, ми між вами
Прислав нас Миколай святий.
Він з щирим серцем і дарами
Передає привіт всім свій.
(Чортик чхає за завісою).

Сніговик: Тихо, діти! Хтось тут є. Треба подивитись. *(Янгол шукає когось на сцені, знайшовши, тягне за хвоста чортика на сцену).*

Чортик *(плаче)* Ой-ой-ой! Болить.

Ангел: Ось цей боягуз. Бачите як сховався!

Чортик: І зовсім я не боягуз!
До цих нечемних дітей
Я із самого пекла примчався.
Прутики вербові я приніс. *(Показує в'язку).*
І кожен з прутиків придасться
Отим лінивим, що не вчаться!

(Бігає по сцені, розмахує в'язкою прутиків).

2-й ангел: *(підходить до нього).*
Геть, Антипко, то дарма,
Лінюхів у нас нема.
Правда, діти, що нема?

Діти: Нема!

Чортик: Хай ці прутики придбає,
Хто батькам не помагає.

1-й ангел: Геть, Антипко, то дарма –
Неслухняних в нас нема.
Правда, діти, що нема?

Діти: Нема!

Ангел і діти: Геть, Антипко! *(проганяють чортика).*

Чортик: Даремно я сюди пригнався,
Замерз, й нежиті набрався. *(чихає)*

Друзів моїх тут нема –
Все пропало...все дарма!...
Братику рідненький мій
Перемерз я – розігрій!

Сніговик: О, чортів я розумію!
Зараз я й тебе зогрію...

(з мітлою женеться за Чортиком, той втікає)

Сніговик: От і все, кінець нечистій силі. А чи всі ви готувались до свята? Весь рік були слухняними? Чемними? Гарно вчилися? Ось ми зараз і перевіримо. Для цього нам потрібно п'ять бажуючих.

гра «Відгадай-но»

Сніговик: Молодці! Відразу видно, що ви гарно вчитеся. А казки любляєте? Зараз мені потрібні три знавці казок.

гра «Казкова вікторина»

гра «Квіткова галявина»

гра «Сніжки»

гра «Аукціон талантів»

Янгол 1: Боже, Отче, глянь на діти,
На прекрасні твої квіти.
Світи сонцем і зірками
Над малими діточками.

Дай їм сили і охоти
До навчання і роботи,
Янгол 2: Щоб росли всі здоровенькі
На потіху України - неньки.
Дух Святий хай з ними буде,
Щоб з них стали добрі люди!

Сніговик: Давайте і ми з вами, дітки, помолимося святому Миколаю!
Святий Миколаю, тебе ми благаєм!
Обдаруй нас теплотою,
Ласкою і добротою,
Щастя дай нашому роду,
І країні, і народу.

Янгол 1: :Отож, любі діти, нам пора прощатись.

Янгол 2: Будьте завжди побожні та чесні. Не все легке в житті. Важку життєву дорогу зуміє той пройти, хто серцем до Бога прихилився, до добра святого.

Сніговик: Милі діти, любі діти,
Виростаєте, наче квіти.
Білочубі, чорноброві,
Щоб були усі здорові.
Тай на радість всій родині
Нашій славній Україні.
Заспіваймо пісеньку на прощання,
Миколаю – Чудотворцю шанування.

(пісня «А хто, хто, Миколая любить»)

Сніговик: Прощайте!

Янгол 1: На все добре!

Янгол 2: До зустрічі в наступному році!

СЦЕНАРІЙ СВЯТА «НЕБО І ЗЕМЛЯ НИНІ ТОРЖЕСТВУЮТЬ»

Дата проведення:

Місце проведення:

Час проведення:

Цільова аудиторія:

Дійові особи: Ведучий, Господар, Господиня, Оксана, колядники, щедрівники, засівальники

позивні початку свята

Лунає в запису: Радійте люди, Бог родився,

Славить Його святе ім'я.

Нехай колядками вітає

Боже Дитя уся земля!

колядка «Небо і земля», на авансцену виходить ведучий

Ведучий: Багата і щедра наша українська земля своїми полями, лісами, річками і дібровами. Багата: на хліб і пісню. А ще наше багатство народні традиції та обряди. Напередодні Нового року дзвеніли в усій Україні колядки і щедрівки. Люди ходили від хати до хати, щоб побажати одне одному всього найкращого. І сьогодні ми побуваємо у нашому чарівному світі традицій і обрядів. У веселий Новорічний час до нашого села запрошуємо вас!

Хутір наш кругом далеко знають. Добрі люди до нас завітають.

Господиня: Стоїть село під горою в долині. У вишневому садочку, у калині.

Господар:

Сьогодні до нас в гості завітайте,

І разом з нами свято зустрічайте.

Розповімо, якщо цікавить вас,

Як відзначаємо Різдво у нас.

Господиня

У зимовий, тихий час

Темна ніч пішла до нас.

В небі місяць пропливає,

Та зірки яскраві сяють,

(відкривається завіса. На сцені інтер'єр української хати. На столі глечики, миски, макітра з макогоном. Стільці в хаті не на місці, хата не прибрано. Заходить Господиня.)

Господиня: Фу, втомилося, поки зібрала гостинці, і весь ярмарок оббігала, і всі магазини обійшла, Все купила: і горішки, і яблука, і цукерки. Буде чим колядників пригощати.

(заходить господар .)

Господар: Жінко, чому хата не прибрана, а вже вечір надворі?

Господиня: Ой Боже, як ти мене налякав. Я думала, що то вже колядники зайшли в двір. Та чого ж стоїш, господарю мій? Підмети хату, застели долівку, а я ще маку втру до куті.

(господиня сідає на стілець і тре мак)

Господар: Може я спершу переодягнуся, бо не личить так гостей зустрічати?

Господиня: А певно, не личить. Переодягнися. Але спочатку хату підмети, мій господарю!

Господар: *(підмітає хату і бурчить).* Добрі господині вже все давно приготували. От я і худобу обійшов, о, і стежки промів, і курей...

Господиня: *(не дає йому говорити).* Знаю, знаю, любий, іди вже переодягайся, мій хазяїне. Доню! Швидше накривай до столу.

(входить Оксана. Ставлять до столу страви)

Оксана: Мамо, а чому ми на вечерю їмо такі страви? І чому так усе святково прибрано?

Господиня: Сідай, дитино, та слухай. Ця традиція сягає сивої давнини і називали цей вечір Святвечір. Збирається на цю вечерю вся сім'я. Дивись, на столі які страви! А головна страва це кутя.

Оксана: Кутя буває «бідною» і «багатою». «Бідна» кутя у Святвечір, а «багата» на Новий рік. «Бідну» кутю готують з пшениці, додають маку, ізюму та горіхів.

Господиня: Точно, доню, а «багата» кутя з молоком та маком, з горіхів. і узваром із сухофруктів, зварених з медом.

До столу ставлять 12 страв. Ось дивись: кутя, борщ з грибами, вареники з тушкованою капустою, голубці з рисом, деруни, пиріжки з капустою, плов з сушеними грибами, картопля тушкована з квасолею, морква тушкована з капустою та цибулею, мамалига відварна, пиріжки з яблуками і компот з сухофруктів. А скажи мені, Оксано, як ти деруни готувала?

Оксана. Це дуже просто. Я співала і готувала. Натерла картоплю, змішала з яйцями, посолила. Цибулю дрібненько нарізала ножом і додала борошна. Вимісила добре і смажила на олії. А для смаку поставила до столу сметану.

Господиня: Ой, яка ти розумниця доню! Буде з тебе добра господиня. А давай-но кутю й узвар на покуття поставимо, уже батько і сіна вніс.

(поклавши в рукавицю гроші (щоб водились), витягує з печі горщик, несе його на сіно)

Господиня: Іде кутя на покуття, кво-кво-кво.

Оксана: Ко-ко-ко, цяп-цяп-цяп, ку-ку-рі-ку.

(далі виймає горщик з узваром)

Господиня: Іде взвар на базар, кво-кво-кво.

Оксана: Цяп-цяп-цяп, ку-ку-рі-ку.

Господиня: О-о-о, гарненькі курчатка будуть: і курочки, і півники.
(господар вносить сніп- дідух)

Господар: Дай, Боже, здоров'я!

Господиня: Помагай Бог, а що несеш?

Господар: Злато, щоб увесь рік ми жили багато!

Віншую вас зі щастям, здоров'ям, із цим Святим вечором, щоб ви в щасті і здоров'ї ці свята провели та других дочекались — від ста літ до ста літ, поки сам Бог назначить вік.

(ставить дідуха на покутті, підходить до столу і запалює свічку)

Господар: Дуже гарний наш дідух,

Солом'яний у нього дух,

Зернові колоски,

Золота солома,

Вставай, пане, на покуттю,

Сторожуй нам дому!

А вже і перша зоря на небі стала, а це знак, що Христос народився, настав Святий вечір, сідаймо і ми до столу, та спочатку треба злі сили у гості запросити, так із діда-прадіда у нас ведеться.

(насіпає у миску куті, бере пирога з мискою і виходить на край сцени)

Господар: *(гукає тричі)* Морозе, морозе, йди до нас кутю їсти!

(вслухається) Не йдеш, то й не йди і на жито-пшеницю, усяку пашницю. Іди краще на моря, на ліси, на круті гори, а нам шкоди не роби! Іди і ти на кутю, сірий вовче, а як не йдеш, то не бери у нас ні телят, ні ягнят, ні малих поросят! Чорні бурі та злії вітри, приходьте до нас на Святу вечерю! А коли тепер не йдете, то не приходьте до нас і вліті та не робіть нам шкоди на ярині і на житі!

Господар: Отож, славна моя родино, час і за стіл сідати.

(говорить молитву)

Господи, захисти нас грішних від віри поганої та від безвір'я — на росах, на водах та на тяжких переходах. Дякуємо Богові Святому, що допоміг нам дочекатись у мирі і спокої цих свят. Та поможи, Боже, їх у радості відправити і у цих за рік других дочекались. Хай Господь милує нас і має нас у своїй опіці на кожному кроці, а всім померлим пошли, Боже, царство небесне, раювання в небі. Будьмо здорові і з святим Різдом. Во ім'я Отця і Сина, і Святого Духа. Амінь.

Господиня: А тепер і кутю час підкидати.

Господар: *(підкидаючи)*

Перша ложка – на приплід,

Друга ложка – на врожай,

Третя ложка – на кількість роїв.

Господиня: Обережно, на лаву не забудьте подмухати, щоб, не дай Боже, не сісти на померлу душечку.

Господиня: Давайте всі помиримось, щоб не було сварок у Новому році. Не сваріться, помиріться.

Мир миром, пироги з сиром,

Варенички в маслі.
Ми дружечки красні.
Поцілуймося.

Господиня: А тепер беріть ключця і затикайте дірки у лаві. А як будете затикати, ось так промовляйте: «Не дірки затикаю, а роти моїм ворогам, щоб їх напасті не зловили мене через увесь рік».

(сідають до столу)

Оксана: Тату, розкажіть, чому Ви сніп у куток поставили?

Господар: Сніп цей - дідух, який стояв у stodолі від обжинок. В ньому, як вважали наші пращури, перебували духи дідів-прадідів, опікунів чи покровителів дому. Ці духи перебували на ниві, а коли дожинали останній сніп, то вони переселялись у сніп - дідух. Свята вечеря, спільна вечеря усього роду і живих, і померлих родичів. Кутя і узвар жертва для духів. Сніп стоїть у хаті це символ достатку, а навесні його обмолотять і в землю кинуть зазеленіє нива і буде нове зерно.

(стоп-кадр)

Ведучий: Колядувати починають не в усіх місцевостях України одночасно: на Покутті діти йдуть колядувати вже на Святий вечір; на Слобожанщині та Гуцульщині—у перший день Різдва після Богослужіння. На Поділлі—у Різдвяний вечір.

Колядки як вид усної народнопоетичної творчості з'явилися в язичницькі часи і пов'язані з одним із найбільших свят наших предків — днем зимового сонцестояння, яке називали святом Коляди, або Корочу-на. Святкували його 25 грудня (за старим стилем) — найкоротшого у році дня, коли ніч була найдовшою. Вважалося, що природа у цей час завмирала, а сонце нібито з'їдав злий Корочун — темне слов'янське божество. Усесильна богиня неба Коляда у дніпровських водах народжувала нове сонце— маленького Божича. Язичники намагалися захистити новонародженого. Для цього вони виконували різні магичні дії, які стали основою народного свята Коляди: проганяли злого Корочуна, який намагався вкрасти нове сонце, а потім ходили від хати до хати, щоб сповістити людей про народження нового сонця, про те, що «ясен світ засвітився», а зображення цього сонця носили із собою. Донині колядники ходять із сонцесайною зіздуою, що символізує небесне світило. Як тільки на небі сходилa зоря, колядники заходили у двір, будили господаря і співали його родині величальних пісень про сонце, місяць, зорі, світотворення. Ці величальні пісні на честь народження нового сонця стали називатися колядами, або колядками.

(стоп – кадр оживає, чути стукіт у двері)

Вхід колядників: Пане хазяїне, не зволь кричати, -
Дозволь у хаті колядувати!

Господар: Дозволю!

Колядники: І вдруге, хазяїне, дай же нам знати, -
Чи можна Звізду в хаті вітати?

Господар: Дозволю!

Колядники: І втретє, хазяїне, дозволь співати, -

Христа у яслах вам прославляти!

Господар: Дозволяю і втретє!

(виступ колядників)

Ведучий: За тиждень після коляди, напередодні Нового року — Щедрий вечір. Це залишок стародавнього дохристиянського звичаю. За християнським календарем—це день преподобної Меланії. У народній традиції обидва свята об'єднались, і тепер маємо Щедрий вечір, або свято Меланки.

Основною подією Щедрого вечора та Нового року в Україні було щедрування, яке супроводжувалося обов'язковим обходом хат із побажаннями щастя, здоров'я, добробуту в Новому році.

(на сцені з'являються Господиня і Оксана, батько ховається за горою пирогів)

Оксана: Мамо, а де ж наші тато?

Господар: А хіба ж ви мене не бачите?

Оксана: Не бачимо, тату!

Господар: Дай, Боже, щоб і на той рік ви так мене не бачили!

(стукіт за сценою)

виступ щедрівельних гуртів

Ведучий: Перший день нового року — свято Василя. В Україні існує давній звичай визначати, який буде новий рік, за першим посівальником. За народним віруванням, жінки та дівчата цього ранку мали сидіти вдома, щоб не приносити в оселі хвороби, бідність і нещастя. А від хати до хати бігали хлопчики-посівальники. Чим молодший посівальник першим увійде до хати, тим більше щастя чекає на родину в новому році.

(на сцену виходять четверо хлопчиків, стають у ряд, витягують торбинки із пшеницею, житом)

Перший хлопчик: Ходить Ілля на Василя

Носить путу житяную,
Де замахне—жито росте,
Роди, Боже, жито, пшеницю,
Всяку пашницю;
У полі ядро, а в домі добро.
Дай, Боже!

Другий хлопчик: Сійся, родися, жито, пшениця, всяка пашниця,
На щастя, на здоров'я та на Новий рік,
Щоб уродило краще, як торік, —
Коноплі під стелю, а льон по коліна,
Щоб у вас, хрещених, голова не боліла.
Будьте здорові, з Новим роком!
Дай, Боже!

Третій хлопчик: Будьте здорові! Даруй вам, Боже, щастя і долю,
Усього уволю! А хліба—найбільше!
До хліба посилай, Боже, капусту, буряки і огірки,
Щоб діждали садити, поливати і в здоров'ї споживати!

Четвертий хлопчик: Сію вам жито, щоб добре було жити,

Сію вам просо на все хороше.

Посилаю пшеницю яру, щоб горя не знали,

На щастя, на здоров'я, на Новий рік,

Щоб вам краще жилося, як торік.

(виходять Ведучий, Господар, Господиня, Оксана)

Господар: Відкрий, Боже, небо

І посип нас житом.

Щоб з добром від Тебе

Цілий рік нам жити.

Господиня: Відкрий, Боже, двері

Щоб зайшла в них радість.

І втекла у темінь

Налякана заздрість.

Оксана: Відкрий, Боже, хмари,

Щоб сонце світило,

Щоб зірки злітали

І нас молодили.

Ведучий: Даруй, Боже, всім нам

Ще років без ліку.

Хай щасливі будем

Од віку й до віку.

СЦЕНАРІЙ ОБРЯДОВО – ФОЛЬКЛОРНОГО СВЯТА «ВСЯ НАДІЯ НА КОЛОДІЯ»

Дата проведення:

Місце проведення:

Час проведення:

Цільова аудиторія:

Колодій — свято переходу зими у весну. Він приїздить на золотій колісниці, на небі простеляється його золота путь. Колодій розкручує світлі космічні сили — Коло Діє, що символізує світ у русі, у розвитку життя, що цілком відповідає дійствам, образам і змісту свята на честь Сонця.

Ось така прадавня звістка про Стрітення Весни із Зимою. Згодом колодійське свято стали називати масницею (у росіян — масляна). Молодь святкує його жваво.

Сцена прибрана під світлицю селянської хати. Біля столу порасться господиня. В двері тричі стукають і заходить гурт молоді.

1-ша дівчина: З Колодієм будьте здорові, з провесною!

1-й хлопець: Ми ж оце як зачули, що Колодій весну на золотій колісниці везе, так відразу й до вас.

2-га дівчина: Треба ж нам її зустрічати. Прийшли до вас, паніматко,

благословлятися.

Дівчата (співають): Благослови, мати,
Весну закликати,
Весну закликати,
Зиму проводити,
Весну у човночку,
Зимоньку в візочку.

Господиня бере хліб на вишитому рушнику, виходить наперед

Господиня: Хай вас Бог благословить і добрії люди! Благословляю вас веснянки співати, землю звеселяти!

1-ша дівчина: Дякуємо, паніматко, за добрее слово.

2-й хлопець: Веснянок ми розучили гарних і багато.

Господиня: Ото й гаразд. Дай, Боже, вам співати, як учила мати!

Дівчата (співають): А вже весна, а вже красна,

Із стріх вода капле.

Молодому козаченьку

Мандрівочка пахне...

Хлопці беруться ладнати вербовее колесо, як знак сьгоднішнього свята — колесо від колісниці Колодія. Вербовее колесо — із довгої лозини згинають коло, а в середині навперехрест кладуть і прикріплюють тонкі вербові гілки. Прикрашають червоними стрічками. Виходить ніби сонце восьмипроменеве. Чіпляють його до тички на сучок чи на цвях, щоб воно могло крутитися — відтворювати рух сонця небом.

Піднімають над собою колесо й урочистою ходою рушають в протилежну сторону в центрі хороводу, вітаючи усіх зі святом Колодія. Дівчата, взявшись за руки, ходять по колу і співають веснянку “Вербовее колесо”.

Дівчата (співають): Вербовее колесо, колесо,

Попід тини качалось, качалось

Попід тини качалось, качалось,

За Івана питалось, питалось.

По завершенні хороводу молодь ділиться на дві половини: хлопці — наліво, а дівчата — направо.

Старша дівчина: Колодія пошануємо і пару напаруємо!

1-ша дівчина: Колодій пару шукає, серце із серцем єднає. Ставайте, дівочки, під золоті віночки!

2-га дівчина (підіймає вінок вгору): Колесом, колесом, сонце вгору йде!

Старша дівчина бере вінок і виходить на центр сцени

Старша дівчина: Увійди, увійди, меншая сестрице! Дарую тобі пучок стрічечок, пучок стрічечок ще й рутвяний віночок — дівування твоє.

Виходить найменша дівчина, а старша одягає їй на голову вінок

Старша дівчина: Красуйся, подруженько, у віночку, мов сонечко в небі. Щоб ти своєї неділі діждала та під вінець стала.

З другого краю старший парубок хлопців закликає

Старший парубок: Увійди, увійди, менший братику! Дарую тобі пучок стрілочок, пучок стрілочок — молодецтво твоє!

Виходить найменший хлопець, а старший передає йому стріли

Старший хлопець: Оце тобі, друже, пучок стрілочок, щоб ти вцілив там, де вмірив. Щоб до наступного Колодія оженився, бо якщо — ні, то тягатимеш колодку, мов старий баран.

Взявши стріли, парубок бере дівчину під руку і сідають на лавку, триває дійство, доки всі не поєднаються в пари

Одне з важливих ритуальних дійств свята — дівчата чіпляють колодку хлопцям. Цей символ виготовляють так. Із вербового прута відрізають паличку до двох сантиметрів. По краях і в середині наокруг вирізають кору, а на лицьовій стороні роблять два навскісні хрести, які, очевидно, мають означати кінець зими і початок весни, а також вибір пари між хлопцем і дівчиною. Цю колодочку пришивають до червоної стрічечки, складеної квіточкою-сонечком. Знизу до неї прикладають мережану хустинку. Кого дівчина вподобала, тому й чіпляє колодку навпроти серця. Цим вона висловлює хлопцеві своє душевне почуття. Кожна дівчина чіпляє колодку своєму хлопцеві. Парубки цілують дівчат в щоку

Дівчата (співають): Ой колодка, колодка,

Яка була солодка.

В тебе одна, в мене дві —

Солоденькі обидві.

Одну вчеплю колодку

Молодому Андрійку,

Нехай стрічку купує,

На Великдень віддає

2-й хлопець: Дякую тобі, серденько. Тепер я буду старатися, щоб усе до ладу було. Ось від мене викуп на весь гурт.

Хлопці виставляють на стіл свої частки, що принесли до столу

Старший хлопець: Дівчата, від вас ще має бути викуп.

Старша дівчина: Знаємо. На Великдень буде вам по писанці.

1-й хлопець: Як зашлюбуетеся, ото справжній викуп буде!

Господиня: Колодій, то найвищий сват. Відтепер він вас поєднав.

Походите літом на колодки. На Купайла кохання своє ствердите. А там, як Бог дасть, то на осінь поберетеся.

Старші дівчина і хлопець: Я на тебе, Колодію,

Маю всю надію,

А без тебе, Колодію,

Нічого не вдію.

Господиня: Якби ви знали, що сьогодні на вечерю, то ви ще б зранку прибігли.

2-й хлопець: Ми й так знаємо: на Колодія тільки вареники із сиром варять.

2-га дівчина: Та ще й у маслі обкупані та сметаною задобрені.

1-й хлопець: Ви про них так говорите, що в мене аж губи прицмакують.

Господиня: Прошу усіх до столу! Хай Бог благословить нас до святкової трапези! Будьмо здорові з Колодієм, із цим днем, що сьогодні! А вам, дай, Боже, до наступного Колодія вам усім переженитися!

Старший хлопець: Щиро дякуємо. Що то Колодій — і на душі добре, і на губахмасно.

Йде пригощання варениками, дівчата з хлопцями змагаються на краще знання народних пісень

Старша дівчина: А чи не пора нам на вулицю вийти та з Вербовим колесом пройтися, сельчан зі святом привітати та веснянок поспівати?

Старший хлопець: Дякуємо за благословення та пригощання!

Господиня: Ходіть здорові, мої любі! Та не забувайте від Колодія писанки писати й веснянки співати.

Молодь виходить з хати, дівчата співають:

*Була я на колодці,
Моргала на хлопців:
Гаю, молодці, гаю,
Гарні брівоньки маю.
Гарні брівоньки маю —
Я ж ними хлопців маню*

Господиня (співає): А я собі молодиця

*В домі господиня,
Наварила вареничків
Із свіжого сиру
Наварила вареничків
Із свіжого сиру,
А хто прийде на колодку,
Тому буде мило.*

До хати заходить кума

Кума: Доброго дня,кумасю!З Колодієм будьте здорові!

Господиня: Дякую,кумонько,будьте й ви здорові!

Тричі цілуються

Господиня: Кумо, пов'яжіть-но мені хустку на ліву руку, а я вам і отак вийдемо на вулицю, аби всі бачили, що сьогодні в мене святкуємо Колодія.

Виходять на авансцену, по краю йде чоловік, вони йому на руку пов'язують хустку – «колодку»

Кума: Із Колодієм будьте здорові! Оце, де б ви не ходили, а хустинку не скидайте. Беріть жінку, беріть пляшку, ну й там те, що Бог послав, і до куми нині приходьте на свято.

Господиня: А що, як не прийде?

Кума: Такого не може бути. Звичай не дозволяє. Ото вже як колодка пов'язана, мусить із дружиною на свято прийти. Тут йому й відчеплять. Ніхто ж бо не хоче цілий рік на собі колодку, як тягар, носити.

Господиня: О-о, диви, он Володька — «старий» парубок — іде.

Кума: Цьому треба добру колодку до ноги прив'язати, щоб попотягав і знав, що треба женитися.

В'яжуть хустку та заводять до двору

Кума: А ось і кум Сергій, наче до нас йде!

Господиня (*в'яже хустку на праву руку*): Оце тобі, Сергію, за те, що дітей не можеш пристаратися.

Сергій: І одного вистачить. Нема статків, щоб ростити більше. І в роботі обоє.

Кума: Одна дитина, як одна зернина: не посієш, не пожнеш, не змелеш.

Сергій: Так грошей нема, щоб купити.

Кума: Якщо такі бідні, то зробіть самі і дитина своя буде.

Господиня: Оце бажаю вам: щоб як кутя, так і дитя! А як жнива, щоб і дитина нова.

Сергій: Думав відкрутитись, так ні ж, хочу відкупитись!

Господиня: Беріть дружину, відкуп і приходьте!

Кума: Агов, сусіде! Беріть дружину, щось у складчину та й приходьте.

Сусід: Ви ж знаєте, що вона з вами, як собака з котом.

Кума: На Колодія треба обов'язково помиритися. Якщо ж ні, то зло за рік геть душу зточить.

Господиня: Так, так. Хто не хоче злитись, треба помиритись.

Жінки повертаються до хати і починають готувати на стіл страви, по черзі з'являються ще жінки, вітаючи одна одну

Господиня починає охкати, за боки братися. Жінки кладуть її в ліжко і починають "приймати роди". Кума підносить макогона, а інша - рушника полотняного, присутні тупають ногами.

Кума: О, дивіться, — хлопчик знайшовся. Який же він гарний!

Кума трічі підкидає макогона, а всі промовляють: «Колодій родився! Колодій родився! Колодій родився!»

Жінки (співають): Колодійчику-чику

І голубчику-чику,

Ждали тебе цілий рік

Та не довгий в тебе вік.

1-ша жінка: Слава Богу, що ми маємо такий день світлий.

2-га жінка: Слава й вам, кумо, за таку добру справу.

Господиня: Ой, як воно важко родити, що я вже нічого не хочу.

Кума: Не журіться, кумо. Це минеться та й знов заманеться.

Жінки (співають): Ой турицю, турицю

Тай на нашу вулицю.

Кума дитя родила

Й нітрохи не журиться.

Ой турицю, турицю,

Кум до куми тулиться,

А кума регочеться,

Бо до кума хочеться.

Приходять чоловіки із жінками, вітають зі святом. Вертається і господар на цю годину

Господар: Поздоров, Боже, на день добрий. Що це в нас так людно сьогодні, як на весіллі?

Кума: Славна година: Колодій родився і чоловік вернувся!

Сергій: Дякую вам, кумо, за Колодія. Помежи людей оцю хусточку носив та й до вас приніс. Може, пособите зняти, щоб мені було легше, а всім — веселіше.

Господиня (відв'язує хустку): Ото добре, що прийшли та принесли. Хай вам із нами добре буде! Сідайте, будьте ласкаві.

Господар: Ой і нав'язали ви, кумо! Погляньте, яка громада зібралася.

Кума: Е-е, ні — то нас Колодій зібрав.

Господар: Як славна громада, то й світла рада.

Господиня: Щоб нам було усім гарно й весело.

На середину сцени виїжджає козак (перевдягнена жінка). У білій свиті, смушковій шапці, блакитних шароварах, підперезана червоним поясом, під золотим вусом їде Колодій на коні-коцюбі.

Кума: Ой, людоньки, вогненний кінь до нас їде! Жаром дихає, грива золота розвівається. А на ньому у вбранні золотому сам Колодій їде.

Усі гуртом тричі вигукують: Колодій їде! Колодій їде! Колодій їде!

Колодій: Не сам же я вийшов,

Дажбог мене вислав,

Із правої ручки

Ще й ключика видав:

Весну відмикати,

Зиму закривати.

Колодій під'їздить до столу і стає коло нього. За ним — чоловік із вербовим колесом.

Господар: Пошануймо, люди добрі, наше Сонце провесіннє, яке прибуло до нас в образі Колодія: обійдімо тричі кругом столу.

Під час цієї ритуальної дії — обходин — усі, поклавши праву руку на серце, дивляться на небо.

Господар: Слава нашому Колодію!

Усі: Слава! Слава! Слава!

Господар: Слава Сонцю провесінньому!

Усі: Слава! Слава! Слава!

Господар: Слава світлу незгасному!

Усі: Слава! Слава! Слава!

Здійснивши це священне пошанування, чоловіки підходять до Колодія і беруть його під руки

Господар: Ходім, Колодію, на нашу затію. Будем їсти, будем пити, світ Божий хвалити.

Сергій: Просимо не погордувати, хліба-солі скуштувати.

Жінки (співають): Я на тебе, Колодію,

Маю всю надію.

А без тебе, Колодію,

Нічого не вдію.

Починається святкова гостина

Господар: Будьмо здорові з Колодієм!

Чоловік: Дай, Боже, нам його добре відсвяткувати та в щасті й здоров'ї через рік знову зустріти.

Кума: Ой спасибі, Колодію,
Що зібрав до купки,
Гостювались, цілувались,
Аж злипались губки.

Жінки (співають): Я тобою, Колодію,
Куди їду, то радію:
Чи раненько, чи пізенько —
Топ-топ помаленько.

Гостина триває, співають пісні, танцюють

Господар: Колодій звершив свою справу — задав ритм і хід Весні. Дія його теплотворна і світлодайна. Тиждень він повладарював і відходить — помирає.

Жінки беруть колодку, імітуючи ридання, посипають соломною

Жінка: Ой відійшов від нас Колодій! Ой відійшов...

Кума: Ой, який же він був хороший!

Господиня: Ой, як нам із тобою було добре! Як же нам розлучатися з тобою?!

Жінка: Що ж то за життя, як тебе нема?!

Кума: Ой піднімися та встань, хоч на часинку, хоч на хвилинку.

Господиня: Та він не встає і не встане. Ой що з нами тепер настане?

Жінка: Отут його положили, соломною притрусили

Кума: Хоч лежи, хоч не лежи, а на той рік прибіжи!

Господиня: Пішли, жіночки, та пом'янемо Колодія по добру та звичаю.

Після «поминальної» трапези

Жінка: Було нам сирно й масно. Хай же буде всім добре й щасно!

Сергій: Дякуємо за щире слово, за щедрю гостину. Усе, що ми з'їли та розкришили, хай вам Бог верне сторицею.

Господиня: Дякуємо й вам, що прийшли, бо без гурту воно й свято не свято.

всі виходять на авансцену, до них приєднуються хлопці з дівчатами. Несуть своє вербовеє колесо. Воно обертається невпинно і лунає:

**Кроковеє колесо, колесо,
Вище тину стояло, стояло.
Вище тину стояло, стояло,
Много дива бачило, бачило...**

Використана література:

1. Курочкін О. Новорічні свята українців. - К., 1978.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К., 1991.
3. Скуратівський В. Покуть. – К., 1992.
4. Мицик В. Трійця із золотого кола. – Ч. 1991.
5. Спогади Л. Сорокіної (смт. Вільшанка Кіровоградщина)

Упорядник: М.М. Кмітевич
Редактор: Н.О.Шеренгова
Відповідальний за випуск: М.О. Діденко